

A je to Buur!

**Een onderzoek naar de sociale cohesie onder
bewoners van privaat beheerde woondomeinen**

**Sjoerd van den Bosch
2011**

Movares

Radboud Universiteit Nijmegen

A je to Buur!

Een onderzoek naar de sociale cohesie onder
bewoners van privaat beheerde woondomeinen

Instelling:

Radboud Universiteit Nijmegen

Faculteit der Managementwetenschappen

Bedrijf:

Movares

Divisie Mobiliteit en Ruimte

Opleiding:

Master Planologie

Datum:

September 2011

Auteur:

Sjoerd van den Bosch

Studentnummer:

0527874

Begeleiders:

Prof. dr. Erwin van der Krabben (Radboud Universiteit Nijmegen)

Ir. Nicole van der Waart (Movares)

Lars de Jong BA (Movares)

Tweede lezer:

Dr. Sander Meijerink

Voorwoord

“A je to Buur!” is de geveleugelde uitspraak in de poppenanimatie Buurman en Buurman. In elke aflevering stuit één van de buurmannen op een klusprobleem, waarbij de ander hem te hulp schiet. Dit gaat altijd op een grappige manier volkomen de mist in. Wanneer ze bijvoorbeeld een klein gat in de muur willen repareren wordt dit gat juist steeds groter. Gelukkig weten ze aan het eind altijd een oplossing voor hun probleem te vinden, waarna ze enthousiast roepen: “A je to Buur!”. Dit is Tsjechisch en betekent zoiets als “Voor elkaar!”. De serie is een Tsjechische productie, maar in de Nederlandse versie bleef deze kreet gehandhaafd.

Buurman en Buurman

Binding met buurt en buurtbewoners, daar draait het in voorliggende thesis om. Er is onderzoek gedaan naar de invloed van het wonen in een privaat beheerd woondomein op de sociale cohesie onder bewoners. De keuze voor dit onderwerp komt voort uit mijn persoonlijke interesse hoe met planologische/ruimtelijke ingrepen het gedrag van mensen kan worden gestuurd. Het sociale aspect van de planologie heeft in de afgelopen studiejaren sowieso mijn bovengemiddelde interesse gehad. Ook het thema van mijn bachelorthesis heb ik daarop bewust afgestemd. Deze ging over de invloed van de ruimtelijke omgeving op de onveiligheidsbeleving in zogenaamde krachtwijken.

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de masterthesis. Deze thesis vormt de afsluiting van de masteropleiding Planologie, aan de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen. Bij het opstarten van de thesis heb ik me een lange tijd afgevraagd met welk onderwerp ik me überhaupt precies wilde bezighouden. Het vertrekpunt hierbij was het fenomeen *gated community*: een woonwijk die door middel van een omheining is afgesloten van zijn omgeving. Vooral in landen met hoge criminaliteitscijfers kiezen veel mensen vanuit veiligheidsoverwegingen om in een dergelijke buurt te gaan wonen. Het gaat hier om landen als de Verenigde Staten, Brazilië en Zuid-Afrika. Uitsluitend de bewoners kunnen de afgesloten wijk betreden. Naast de afsluiting van zijn omgeving is een belangrijk kenmerk van een gated community dat bewoners gezamenlijk eigenaar zijn van de gemeenschappelijke ruimte. De gated community is naar mijn mening het voorbeeld bij uitstek van het raakvlak van ruimtelijke ordening en veiligheid. Na een vooronderzoek bleek dat gated communities in Nederland niet voorkomen en dat ook de verwachting niet bestaat dat dit in de toekomst zal gebeuren. Daarom heb ik mij gefocust op Nederlandse privaat beheerde woondomeinen, die een aantal overeenkomsten met gated communities hebben.

In dit voorwoord wil ik een aantal mensen bedanken. Om te beginnen mijn begeleiders Lars de Jong en Nicole van der Waart van advies- en ingenieursbureau Movares. Zij hebben mij de mogelijkheid geboden om dit onderzoek voor Movares te doen. Movares is voortgekomen uit Holland Railconsult, waarin de Nederlandse spoorwegontwerpers werkzaam waren -en nog steeds zijn- en het opereert sinds 1995 zelfstandig. Vanuit deze traditie zijn veel opdrachten die het bureau uitvoert gerelateerd aan het spoor, al wordt het steeds meer een breder georiënteerd advies- en ingenieursbureau. Ondanks het gegeven dat Movares slechts in beperkte mate werk uitvoert in woonwijken, laat staan privaat beheerde woondomeinen, heb ik aan belangstelling voor mijn onderzoek geen gebrek gehad. Collega's kwamen vaak bij me langs om de stand van zaken te peilen en zo nu en dan input te leveren. Met Lars heb ik een leuk contact opgebouwd, ik ging regelmatig een biertje met hem drinken in de Nijmeegse binnenstad, waarbij we de belangrijke zaken des levens bespraken: niet de thesis dus... Totdat hij na enkele maanden de kans kreeg te verhuizen naar het verre Dubai! Behalve Lars heeft ook Nicole mij in het begin goed op weg geholpen. Ze gaf me alle vrijheid en bleef altijd positief, ook wanneer de voortgang van mijn onderzoek soms haperde en ik niet precies wist welke kant ik op moest. Nicole, bedankt hiervoor! De opstart van mijn onderzoek heb ik uitgevoerd bij Movares (met begeleiding van Nicole en Lars), het genereren van de data en de verwerking daarvan heb ik los van Movares uitgevoerd.

Daarnaast wil ik ook mijn begeleider van de universiteit bedanken: Erwin van der Krabben. Hij heeft regelmatig mijn stukken kritisch doorgekeken en zo het wetenschappelijke karakter van het onderzoek gewaarborgd. Ook heb ik met Erwin veel leuke informele gesprekken gehad.

De laatste bedankjes gaan uit naar mijn vrienden Rik Opgenoort en Martijn Schepers. Rik wil ik bedanken voor de hulp bij het maken van de kaarten in deze thesis. En Martijn bedankt voor het mij vergezellen tijdens vele dagen in de UB en een kritische check op taal- en spelfouten!

Ondanks dat het onderwerp me erg heeft geboeid, moet ik ook eerlijk zijn: een scriptie schrijven is niet helemaal voor mij weggelegd. Een masterthesis produceren is een lang proces waar veel zelfmotivatie en discipline voor vereist is, iets wat er bij mij nog wel eens aan ontbrak. Maar uiteindelijk vond ik het een hele leerzame onderneming en ik ben dan ook tevreden met het resultaat.

Als laatste wil ik u veel plezier wensen bij het lezen van mijn thesis en ik hoop dat het u meer inzicht verschaft in dit onderwerp.

Nijmegen, september 2011

Sjoerd van den Bosch

Radboud Universiteit Nijmegen

Movares

Samenvatting

In dit onderzoek is als doel gesteld om inzicht te verkrijgen in hoeverre privaat beheerde woondomeinen een bijdrage leveren aan sociale cohesie op wijkniveau. Deze doelstelling werd bereikt door de sociale cohesie onder bewoners van een vijftal privaat beheerde woondomeinen gelegen in Vinex-wijken te vergelijken met de sociale cohesie van de rest van de wijkbewoners. De centrale vraagstelling luidde:

In hoeverre beïnvloedt het aspect privaat beheer van een woondomein de mate van sociale cohesie onder bewoners?

Op basis van een literatuurstudie werd duidelijk dat privaat beheerde woondomeinen in Nederland worden ontwikkeld, omdat er vanuit bewoners de behoefte bestaat om in een buurt te wonen die overzichtelijkheid, voorspelbaarheid en geborgenheid biedt. Mensen wensen een woonomgeving met een herkenbaar karakter, waarin ze een zekere mate van controle kunnen uitoefenen op hun directe woonomgeving. Privaat beheerde woondomeinen voldoen aan deze eisen.

Het analysekader om het private beheeraspect van de woondomeinen te meten betreft een toetsing aan drie deelaspecten: organisatie, juridische opzet en financiën.

Hoewel de functie van de buurt de laatste jaren aan het veranderen is, speelt de buurt nog steeds een rol in de sociale cohesie. Hiervoor zijn een aantal redenen te noemen: er bevinden zich nog steeds mensen in een achterstandspositie die om diverse redenen minder mobiel zijn en daarom minder eenvoudig in een andere buurt kunnen komen, gezinnen met tweeverdieners zijn vanwege tijdgebrek meer gebonden aan de buurt, woonomgeving is een soort statussymbool geworden en als laatste biedt de steeds maar toenemende globalisering ook een tegenreactie op: zaken als veiligheid en identiteit worden steeds belangrijker.

Om de sociale cohesie te kunnen meten is gebruik gemaakt van de theorie van Lupi et al. (2007). Naar haar voorbeeld is, om een uitspraak te kunnen doen over wijkgebonden sociale cohesie, gebruik gemaakt van het begrip „territoriale binding”. Sociale cohesie zegt namelijk iets over een *groep* mensen, zodat het begrip binding nodig is om het te meten. Deze binding valt uiteen in vier verschillende dimensies:

- Functionele binding
- Sociale binding
- Politieke binding
- Culturele binding

Bij functionele binding is het de vraag waar de dagelijkse activiteiten in termen van voorzieningengebruik plaatsvinden. Maken bewoners gebruik van voorzieningen in de buurt en/of gaan ze verderop kijken? Sociale binding meet de contacten die bewoners hebben: met buurtgenoten, maar

ook met mensen in de rest van de wijk. Deze twee vormen van territoriale binding zijn gemeten aan de hand van tijd-ruimtelijk gedrag van bewoners. Het gaat om de feitelijke informatie over de dagelijkse activiteitenpatronen. Bij de derde vorm, de politieke binding, verschuift het perspectief enigszins van gedrag naar ervaringen en opvattingen. Politieke binding gaat over overlast en organisatiegraad/actiebereidheid. Hierbij is een onderscheid te maken tussen daadwerkelijk optreden en een verwachting over toekomstig optreden. De culturele binding, die van de identificatie met de woonplek, gaat helemaal niet meer over tijd-ruimtelijk gedrag, maar over de wijze waarop bewoners hun woonplek in het verhaal over zichzelf verwerken. In hoeverre identificeren bewoners zich met hun woonplaats en de fysieke en sociale omgeving die hun buurt kenmerkt.

Er is onderzoek gedaan in de volgende privaat beheerde woondomeinen: De Kersentuin, De Leidsche Tuin (beide in Utrecht), De Burcht, De Waterkamer (beide in Apeldoorn) en Stadstuin (in Amersfoort). Alle vijf zijn ze ontwikkeld in het kader van de Vinex-operatie. Om inzichtelijk te maken op welke wijze het private beheer plaatsvindt, is geanalyseerd hoe op welke wijze de domeinen in organisatorisch, juridisch en financieel opzicht opereren. Hier kwam uit naar voren dat één van de woondomeinen is ontwikkeld op initiatief van de toekomstige bewoners, namelijk De Kersentuin in de wijk Parkwijk (Utrecht). De andere vier woondomeinen zijn door een projectontwikkelaar geïnitieerd, waarna de woningen verkocht/verhuurd werden aan woningzoekenden. Verder werd duidelijk dat in twee van de vijf gevallen het onderhoud door de bewoners zelf werd gepleegd, namelijk in De Burcht en in De Kersentuin. In de andere woondomeinen werd het beheer uitbesteed.

Uit de resultaten van enquêtes, aangevuld met statistische gegevens uit het onderzoek van Lupi (2007), werd duidelijk hoe de vijf verschillende privaat beheerde woondomeinen op de vier dimensies scoren. Vergeleken met “gewone” buurten uit Vinex-wijken blijkt dat privaat beheerde woondomeinen voor drie van de vier soorten bindingen beter scoren. De domeinen scoorden beter op de functionele, politieke en sociale binding. Op één aspect scoorden de domeinen juist slechter: de culturele binding.

Wanneer de resultaten nader onder de loep worden genomen is te zien dat er verschillen tussen de woondomeinen bestaan. Eén domein steekt er op alle punten bovenuit: De Kersentuin, gelegen in de wijk Parkwijk, te Utrecht. Het kenmerkende aspect van dit domein is dat deze ontwikkeld is op initiatief van de toekomstige bewoners. Tijdens de bouw is gekozen om de wijk op te zetten met een duidelijke duurzaamheids- en ecologische gedachte. Het lijkt er sterk op dat dit aspect als een sterk verbindende factor werkt.

Een ander kenmerkend aspect van privaat beheer is of het onderhoud in de gemeenschappelijke buitenruimte in eigen beheer wordt gedaan of uitbesteed aan derden. In De Burcht en De Kersentuin wordt het onderhoud door de bewoners zelf gepleegd. Logischerwijs zou dit de sociale cohesie kunnen bevorderen, maar dat is niet met zekerheid uit het onderzoek af te leiden. Zoals gezegd heerst er in De Kersentuin een sterke sociale cohesie, maar in De Burcht is de binding onder bewoners gemiddeld niet groter dan de rest van de onderzochte domeinen.

Verder is opvallend dat over de gehele linie De Waterkamer het slechtst scoort. Wat hiervoor de reden is, is niet duidelijk. Mogelijk zou dit kunnen liggen aan de stedenbouwkundige opzet van het domein. Een groot deel van de woningen grenst namelijk met de achterkant aan de gemeenschappelijke binnenplaats en heeft op deze manier niet een directe fysieke binding met deze collectieve ruimte. Dit gegeven is echter niet in het onderzoek meegenomen.

De algehele conclusie luidt dat het wonen in een privaat beheerd woondomein zorgt voor een vergroting van sociale cohesie onder bewoners. Daarnaast kan op basis van dit onderzoek gesteld worden dat het betrekken van toekomstige bewoners bij de ontwikkeling van het domein de sociale cohesie nog eens extra verstrekt.

Inhoudsopgave

Voorwoord	iv
Samenvatting	vi
1. Inleiding	2
1.1 Achtergrond	2
1.2 Doelstelling	3
1.3 Vraagstelling	4
1.4 Onderzoeksmodel	5
1.5 Relevantie van het onderzoek	6
1.5.1 Maatschappelijke relevantie	6
1.5.2 Wetenschappelijke relevantie	7
1.6 Werkwijze	8
1.6.1 Literatuurstudie	9
1.6.2 Onderzoeksstrategie: Casestudy	9
1.6.3 Casussen	11
1.6.4 Dataverzameling: enquêtes	12
1.6.5 Data-analyse	13
1.7 Leeswijzer	13
Deel A: Theorie	14
2. Privaat beheerde woondomeinen	16
2.1 Internationaal	16
2.1.1 Achtergronden internationaal	16
2.1.2 Historie van Amerikaanse privaat beheerde woondomeinen	16
2.2 Nederland	19
2.2.1 Achtergronden Nederland	19
2.2.2 Historie Nederland: hofjes	19
2.2.3 Privaat beheerde woondomeinen in Nederland	20
2.2.4 Verspreiding en aantallen	22
2.2.5 Typen privaat beheerde woondomeinen	22
2.3 Samengevat	23
3. Wijkgebonden sociale cohesie	24
3.1 Sociale cohesie	24
3.1.1 Een containerbegrip	24
3.1.2 Dimensies	24
3.1.2 Verschillende schaalniveaus	25
3.1.3 Positief of negatief?	25

3.2 Sociale cohesie in de wijk	25
3.2.2 Verliezende betekenis van de buurt	26
3.2.3 Verminderende buurtbinding?	27
3.2.4 Binding als meetinstrument voor sociale cohesie	28
3.2.5 Intervenierende variabelen	31
3.3 Samengevat	31
4. Conceptueel model	32
4.1 Variabelen	32
4.2 Conceptueel model	33
Deel B: Empirie	34
5. Analyse casussen	36
5.1 De Kersentuin – Parkwijk (Utrecht)	37
5.1.1 Algemene gegevens en impressie	37
5.1.2 Beschrijving	39
5.1.3 Analyse beheer	39
5.2 De Leidsche Tuin – Veldhuizen (Utrecht)	41
5.2.1 Algemene gegevens en impressie	41
5.2.2 Beschrijving	43
5.2.3 Analyse beheer	43
5.3 De Waterkamer – Osseveld (Apeldoorn)	44
5.3.1 Algemene gegevens en impressie	44
5.3.2 Beschrijving	46
5.3.3 Analyse beheer	46
5.4 De Burcht – Woudhuis (Apeldoorn)	48
5.4.1 Algemene gegevens en impressie	48
5.4.2 Beschrijving	50
5.4.3 Analyse beheer	50
5.5 Stadstuin – Nieuwland (Amersfoort)	51
5.5.1 Algemene gegevens en impressie	51
5.5.2 Beschrijving	53
5.5.3 Analyse beheer	53
5.6 Samengevat	54
6. Resultaten enquêtes	56
6.1 Opzet	56
6.2 Functionele binding	58
6.3 Sociale binding	60
6.4 Politieke binding	62

6.5 Culturele binding	65
6.6 Vergelijking met Vinex-wijk.....	67
7. Concluderend	70
7.1 Conclusies	70
7.2 Aanbevelingen	72
7.3 Kritische reflectie.....	73
Literatuurlijst	74
 Bijlage 1: Uitnodiging enquête	 78
Bijlage 2: Uitnodiging enquête (herinnering)	80
Bijlage 3: Enquête buurtbinding	82

Lijst van Figuren

Figuur 1: Sociale cohesie binnen en buiten privaat beheerde woondomeinen	3
Figuur 2: Variabelen.....	4
Figuur 3: Onderzoeksmodel.....	5
Figuur 4: Toegangsweg.....	17
Figuur 5: Toegangspoort.....	17
Figuur 6: Omheining.....	18
Figuur 8: Gemeenschappelijke ruimte	18
Figuur 7: Beveiliging per huis	18
Figuur 9: Begijnhof in Breda, gesticht in 1535.....	20
Figuur 10: Sociale cohesie binnen en buiten privaat beheerde woondomeinen	28
Figuur 11: Globaal conceptueel model	32
Figuur 12: Uitgebreid conceptueel model.....	33
Figuur 13: Situering woondomeinen.....	36
Figuur 14: Ligging Parkwijk.....	37
Figuur 15: Impressie De Kersentuin.....	38
Figuur 16: Ligging Veldhuizen; inzet: De Leidsche Tuin	41
Figuur 17: Impressie De Leidsche Tuin	42
Figuur 18: Impressie De Waterkamer	45
Figuur 19: Ligging Woudhuis;.....	48
Figuur 20: Impressie De Burcht.....	49
Figuur 21: Nieuwland	51
Figuur 22: Impressie Stadstuin.....	52

Lijst van Tabellen

Tabel 1: Casussen	11
Tabel 2: Aspecten van beheer.....	22
Tabel 3: Dimensies van territoriale binding	30
Tabel 4: Aspecten van beheer.....	36
Tabel 5: Beheer De Kersentuin	40
Tabel 6: Beheer De Leidsche Tuin	43
Tabel 7: Beheer De Waterkamer	47
Tabel 8: Beheer De Burcht.....	50
Tabel 9: Beheer Stadstuin.....	54
Tabel 10: Responsie enquêtes.....	56
Tabel 11: Functionele binding	59
Tabel 12: Sociale binding.....	61

Tabel 13: Politieke binding naar huishoudenstype.....	63
Tabel 14: Politieke binding naar woningtype per woondomein.....	64
Tabel 15: Culturele binding	66
Tabel 16: Vergelijking met Vinex-wijk.....	67

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

In Nederland krijgen we de laatste tijd steeds meer te maken met het fenomeen privaat beheerde woondomeinen. Hierbij bezitten bewoners niet alleen hun eigen woning, maar zijn ze ook mede-eigenaar van de gemeenschappelijke buitenruimte. Het kan hier gaan om een gemeenschappelijke straat, tuin, park of landgoed.

Met de term privaat beheerd woondomein wordt al snel de link gelegd naar een gated community. Een gated community is een woonwijk met strikte grenzen waarin bewoners eigenaar zijn van de grond. Om de wijk staat een muur of een hek en er is een centrale toegang, waardoor het enkel voor bewoners toegankelijk is. In Nederland wordt dan ook wel gesproken van een hekwerkwijk. Wereldwijd is de gated community een snelgroeiend fenomeen, dat in landen als de Verenigde Staten, Brazilië en Zuid-Afrika vooral tegemoet komt aan toenemende onveiligheidsgevoelens. Een gated community in zijn harde vorm, waarbij een wijk afgesloten is van zijn omgeving middels een hekwerk, kennen we in Nederland vooralsnog niet. Momenteel wordt echter de eerste “echte” Nederlandse gated community in de gemeente De Bilt (provincie Utrecht) gerealiseerd: een nieuwbouwproject van 66 villa’s omsloten door een gracht en alleen toegankelijk via een bewaakte toegangspoort. Het project met de naam Park Bloeyendaal zou in 2013 gereed moeten zijn (Park Bloeyendaal, n.d.).

Nederland ontkomt dus niet aan de trend van afgeschermd en privaat beheerd wonen. Volgens het Ruimtelijk Planbureau¹ (hierna te noemen: RPB) worden domeinen met een besloten karakter in ons land steeds populairder. Mensen kiezen steeds vaker voor zo’n woonplek vanuit een behoefte aan overzichtelijkheid, vertrouwdheid en voorspelbaarheid in de eigen woonomgeving. Nederlandse afgeschermden woondomeinen zijn niet één op één te vergelijken met de Amerikaanse gated communities. De afscherming van de woonwijk is zacht (meestal geen hekwerk, maar water, groen of een defensieve architectuurstijl), de Nederlandse varianten zijn een stuk kleiner en de domeinen bestaan in de meeste gevallen louter uit woningen (Hamers et al., 2007: 22).

Het privaat beheerde karakter gaat in sommige -maar lang niet in alle- gevallen gepaard met een bepaalde mate van afscherming. Deze twee aspecten kunnen los van elkaar voorkomen. Er zijn verschillende ontwikkelingen die de groei van privaat beheerde woondomeinen in Nederland verklaren. Vanuit het oogpunt van bewoners is het aantrekkelijk om met gelijkgestemden in eenzelfde woondomein te wonen. Theoretisch gezien zouden privaat ontwikkelde woondomeinen de sociale cohesie kunnen verhogen, omdat bewoners een collectieve buitenruimte delen en beheren. Door een woondomein collectief te ontwikkelen krijgen bewoners ook de kans om hun eigen woonomgeving in te richten (Pasmans, 2008: 20). Niet alleen voor de bewoners, maar ook voor de projectontwikkelaars is dit een argument om deze woondomeinen te ontwikkelen. Bij de projectontwikkelaars groeit het besef dat door

¹ In 2008 is het Ruimtelijk Planbureau samengevoegd met het Milieu- en Natuurplanbureau en ontstond het Planbureau voor de Leefomgeving.

gebiedsontwikkeling invloed kan worden uitgeoefend op de kwaliteit van de woonomgeving, in de veronderstelling dat daarmee ook de verkoopbaarheid wordt vergroot.

Daarnaast heeft het private beheer van woondomeinen voordelen voor de gemeente. Doordat de buitenruimte door de bewoners beheerd wordt, hoeft er geen onderhoud door de gemeente te worden gepleegd. Voor de gemeente is dit financieel aantrekkelijk (Lohof, 2006: 27).

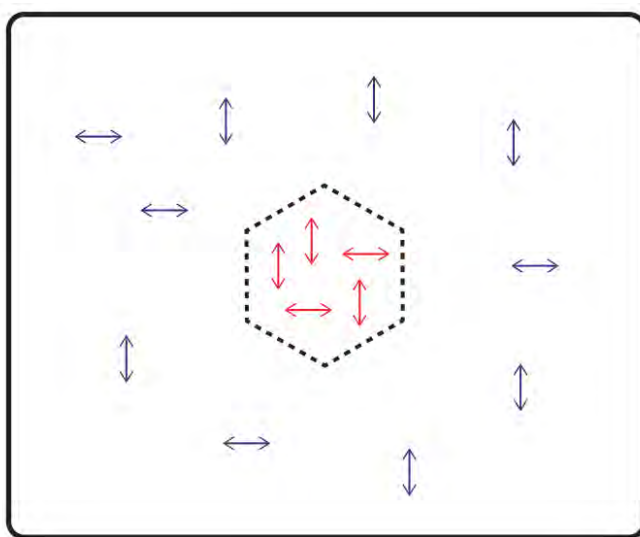
Veel van de privaat beheerde woondomeinen zijn gerealiseerd tijdens de grootste woningbouwopgave van de laatste decennia in Nederland: de Vinex-wijken. Als gevolg van deze bouwinspanning zijn in een relatief korte tijd (1995-2005) 635.000 woningen gebouwd. Het zijn specifiek de domeinen op deze locaties die centraal staan in dit onderzoek. Onderzocht zal worden wat het verschil in sociale cohesie is tussen bewoners van een privaat beheerd woondomein en de rest van de wijk.

1.2 Doelstelling

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in hoeverre privaat beheerde woondomeinen een bijdrage leveren aan sociale cohesie op wijkniveau

door

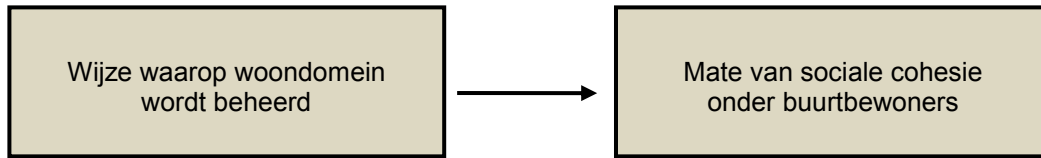
de sociale cohesie onder bewoners van een vijftal, in Vinex-wijken gelegen, privaat beheerde woondomeinen te vergelijken met de sociale cohesie van de rest van de wijkbewoners.

Met nevenstaande figuur wordt verduidelijkt welke gebieden het onderzoek aansnijdt. Met het gestippelde gebied wordt schematisch het privaat beheerde woondomein aangeduid. De rode pijlen geven logischerwijs de sociale cohesie onder bewoners in het privaat beheerde woondomein weer. Deze zullen worden vergeleken met de sociale cohesie onder de rest van wijkbewoners (de blauwe pijlen).

Figuur 1: Sociale cohesie binnen en buiten privaat beheerde woondomeinen

In onderstaande figuur wordt weergegeven welke relatie in dit onderzoek wordt onderzocht. Deze relatie zal verder worden uitgewerkt in hoofdstuk 4.

Figuur 2: Variabelen

1.3 Vraagstelling

De centrale vraag die in dit onderzoek beantwoord zal moeten worden luidt:

In hoeverre beïnvloedt het aspect privaat beheer van een woondomein de mate van sociale cohesie onder bewoners?

Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn een aantal deelvragen opgesteld die inzicht moeten geven in de aspecten “privaat beheerde woondomeinen” en “sociale cohesie”.

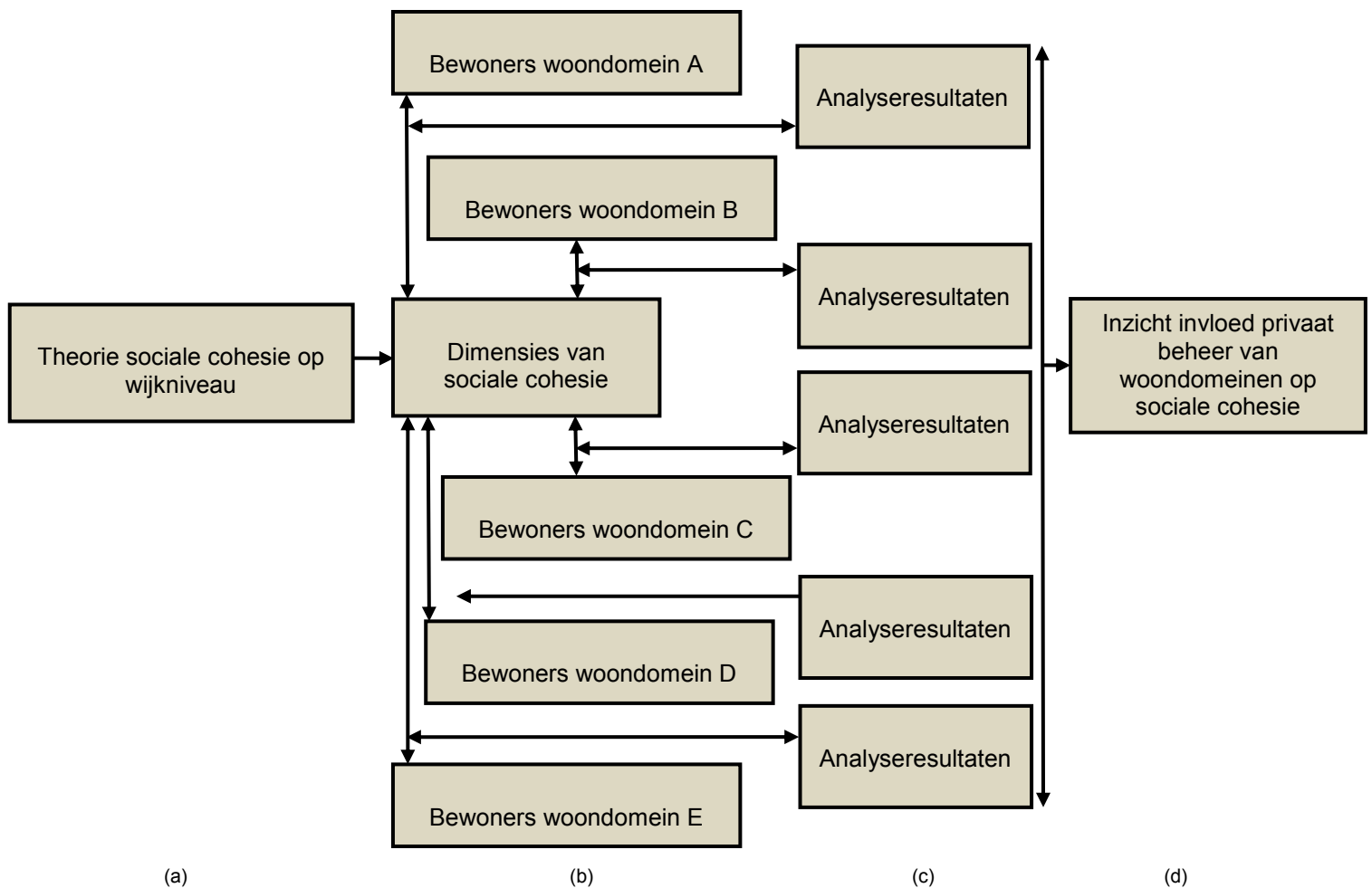
Privaat beheerde woondomeinen

1. In welke maatschappelijke context kan de populariteit van privaat beheerde woondomeinen in Nederland worden verklaard?
2. Op welke wijze wordt het privaat beheerde aspect van het woondomein gemeten?

Sociale cohesie

1. Welke rol speelt de buurt vandaag de dag binnen het containerbegrip sociale cohesie?
2. Uit welke aspecten bestaat (wijkgebonden) sociale cohesie en hoe wordt dit gemeten?

1.4 Onderzoeksmodel

Figuur 3: Onderzoeksmodel

Redenering bij het onderzoeksmodel:

(a) Uit de bestudering van theorieën over sociale cohesie op wijkniveau, met name de theorie van Lupi et al. (2007)², kan worden afgeleid dat er sprake is van (b) verschillende soorten bindingen tussen wijkbewoners, die vervolgens middels enquêtes gemeten worden bij de bewoners van vijf verschillende privaat beheerde woondomeinen, allen gelegen in Vinex-wijken. (c) De enquêtes zullen verschillende uitkomsten opleveren die vervolgens met elkaar vergeleken worden. Deze analyseresultaten, en de vergelijking met de rest van de Vinex-wijk (onderzoek Lupi), zullen uiteindelijk leiden tot (d) inzicht in hoeverre het aspect privaat beheer woondomeinen invloed heeft op de sociale cohesie onder de bewoners.

² Tineke Lupi schreef samen met Marlies de Stigter-Speksnijder, Lia Karsten, Sako Musterd en Leon Deben in 2007 het rapport *Leven in de buurt*. In voorliggend onderzoek wordt regelmatig verwezen naar dit rapport. Ten behoeve van de leesbaarheid wordt niet telkens naar Lupi et al. (2007) verwezen, maar is de bronvermelding tot Lupi (2007) afgekort.

1.5 Relevantie van het onderzoek

In deze paragraaf wordt uiteengezet wat het maatschappelijk en wetenschappelijk belang van dit onderzoek is.

1.5.1 Maatschappelijke relevantie

Om een aantal redenen is het fenomeen privaat beheerd woondomein interessant om te onderzoeken. Om te beginnen blijkt uit verschillende recente onderzoeken en publicaties dat deze woonvorm in Nederland de laatste jaren sterk aan populariteit wint (Aalbers, 2005; Donkers, 2005; Lohof & Reijndorp, 2006; Hamers et al., 2007). In de toekomst krijgen we dus meer en meer te maken met deze woonvariant, waardoor de vraag welke gevolgen een privaat beheerd woondomein met zich mee brengt relevant is.

Daarnaast zijn er twee uitgangspunten voor beleid met betrekking tot privaat beheerde woondomeinen. Ten eerste wordt het wonen in privaat beheerde woondomeinen (en daarmee een mogelijke afscherming van de omgeving) gestimuleerd. Het beleid van het voormalige ministerie van VROM³ is er op gericht dat de zeggenschap van bewoners over de woning en de woonomgeving moet worden vergroot, zodat de woningmarkt op een zodanige manier gaat werken dat de woonwensen van huizenkopers beter kunnen worden vervuld (Ministerie van VROM, 2000). Om dit te bewerkstelligen is het Rijk overgegaan van zogenaamde toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie, waarbij het accent van de ruimtelijke inrichting verschuift van het stellen van beperkingen naar het stimuleren van ontwikkelingen. Het Rijk nodigt daarvoor lagere overheden, marktpartijen en burgers uit om mee te denken over de ruimtelijke inrichting (Ministerie van VROM, 2004). Onder het bewind van het nieuwe kabinet-Rutte is dit beleid nog steeds van kracht. Hiermee is het realiseren van privaat beheerde woondomeinen eenvoudiger geworden, omdat marktpartijen sneller kunnen inspelen op de behoeften van de burgers.

Voorts blijkt in de praktijk dat sociale cohesie tussen bewoners gezien wordt als een van de belangrijkste voorwaarden voor een prettige en leefbare omgeving, wat blijkt uit de aandacht die het krijgt in het regeerakkoord en in veel gemeentelijke doelstellingen (Van Marissing, 2008: 40). Sociale cohesie wordt volgens het Sociaal Cultureel Planbureau gedefinieerd als “de betrokkenheid van burgers bij de samenleving in haar verschillende verschijningsvormen” (SCP, 2002: 7). Sociale cohesie is een breed begrip dat op verschillende niveaus kan worden gemeten. In dit onderzoek zal gekeken worden naar sociale cohesie op wijkniveau.

³ VROM staat voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke ordening en Milieubeheer. Sinds het kabinet-Rutte vanaf oktober 2010 regeert is het ministerie van VROM opgeheven en valt het beleid van wonen, wijken en integratie nu onder het ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties.

Hypothetisch gezien is te verwachten dat bij het privatiseren van een woondomein bewoners zich meer zullen bekommeren om hun gedeelde buitenruimte, wat de sociale cohesie binnen hun woondomein ten goede zou moeten komen. Deze tendens zou een positieve consequentie van het vigerende overheidsbeleid zijn.

1.5.2 Wetenschappelijke relevantie

Privaat beheerde woondomeinen zijn in Nederland een betrekkelijk nieuw fenomeen, waardoor er (nog) niet veel onderzoek naar deze woonvormen is verricht. In hoeverre de sociale cohesie binnen privaat beheerde woondomeinen afwijkt van hun omringende buurten is in Nederland nog nooit onderzocht. Wetenschappelijk kan dit onderzoek worden gezien als een aanvulling op de bestaande literatuur over privaat beheerde woondomeinen in Nederland.

In de Nederlandse literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen privaat beheerde en afgeschermden woondomeinen. Ondanks dat veel woondomeinen zowel de kenmerken van privaat beheer hebben als een bepaalde mate van afscherming kennen, is het toch van belang dit onderscheid te blijven maken. Het is immers een wezenlijk verschil: de mate van afscherming zegt iets over het fysieke/stedenbouwkundige aspect van het woondomein, terwijl de wijze van beheer iets zegt over de organisatievorm. Toch is het heel aannemelijk dat de populariteit van beide woonvormen door dezelfde maatschappelijke context, zoals beschreven aan het begin van dit hoofdstuk, te verklaren is.

De bestaande Nederlandse literatuur over woondomeinen richt zich voornamelijk op het ontstaan ervan in de maatschappelijke context (Hamers et al., 2007; Lohof & Reijndorp, 2006; Oude Groeniger, 2006). In deze onderzoeken wordt ook beschreven in welke mate de woondomeinen anno nu aanwezig zijn. Ook de beweegredenen van mensen om te gaan wonen in een privaat beheerd woondomein (Lohof & Reijndorp, 2006) en de houding van gemeenten tegenover deze woningbouwprojecten (Pasmaan, 2008) zijn al onderzocht. In deze onderzoeken speelt voornamelijk het fysieke component, de mate van beslotenheid, een belangrijke rol. De sociale component van het woondomein, de mate van sociale cohesie, komt niet noemenswaardig aan de orde.

Het meest recente onderzoek met betrekking tot sociale cohesie op (Nederlands) wijkniveau is uitgevoerd door Lupi (2007). Daarin is onderzocht in hoeverre er sprake is van sociale cohesie in de Vinex-wijken, de nieuwbouwwijken die de voorbije twee decennia uit de grond zijn gestampt. Aanleiding voor dit onderzoek vormden de vele discussies omtrent deze Vinex-wijken. Milieuwetenschapper Van den Hof concludeerde in zijn proefschrift (2006) dat de ruimtelijke kwaliteit van de Vinex-wijken te wensen over laat. Hoewel de discussie vaak gaat over het fysieke aspect van deze wijken, worden er op basis hiervan ook vaak conclusies getrokken over de sociale situatie. Kwesties als homogeniteit, weinig faciliteiten en parkeerproblemen zouden leiden tot diverse leefbaarheidsproblemen. In het promotiewerk *Leven in de buurt* (2007) van Lupi is deze veronderstelling onderzocht. De conclusie van het onderzoek is dat de sociale problemen helemaal niet zo ernstig zijn als gedacht. Vinex-bewoners leven niet in grote anonimiteit en hebben wel degelijk contact met hun burens, met de aantekening dat dit vaak tamelijk

oppervlakkige contacten zijn. Hoewel de situatie volgens Lupi niet schrijnend is, is het verhogen van sociale cohesie altijd gewenst. Immers: hoe meer sociale cohesie, hoe leefbaarder de wijk. Ondanks een gematigd positieve conclusie van Lupi kwamen er na haar publicatie steeds meer signalen dat de Vinex-wijken zich zouden ontwikkelen als gewone wijken. Onder meer journalisten van Het Parool en NRC schreven artikelen dat de leefbaarheid in deze wijken achteruit ging, in dit geval in de Amsterdamse wijk IJburg. Hier was niet zozeer anonimiteit de oorzaak, maar zorgden overlast van jongeren, inbraken, dreigingen en geweld voor verloedering. Met andere woorden: “oude” problemen doen zich voor in “nieuwe” wijken. Later in dit hoofdstuk zal hierop terug worden gekomen. Hoewel deze journalistieke publicaties niet gegrond zijn op wetenschappelijk onderzoek, geven ze wel een aannemelijke indicatie voor de problemen die zich in Vinex-wijken voordoen.

Dit onderzoek kan min of meer gezien worden als een vervolgonderzoek op het promotiewerk van Lupi. Een groot deel van de tijdens de afgelopen decennia gebouwde woningen zijn in Vinex-wijken gerealiseerd, vandaar dat veel privaat beheerde woondomeinen juist in deze wijken zijn ontwikkeld. Zorgen de privaat beheerde woondomeinen voor meer diepgaande relaties tussen bewoners? En zorgen de privaat beheerde woondomeinen voor meer sociale cohesie, en dus voor een betere leefbaarheid?

1.6 Werkwijze

Het onderzoek zal bestaan uit vier fasen. In de eerste fase wordt het theoretisch kader uitgewerkt. Op basis hiervan worden in de tweede fase gegevens verzameld. De derde fase bestaat uit het analyseren van deze gegevens. De laatste fase van het onderzoek zal bestaan uit het schrijven van het onderzoeksrapport.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van zowel primaire als secundaire data. Het theoretisch kader (hoofdstuk 2, 3 en 4) wordt geschreven na het bestuderen van de literatuur. Ook de gegevens over de sociale cohesie in Vinex-wijken (buiten de private woondomeinen) is verkregen via secundaire literatuur. Deze gegevens zijn afkomstig uit het eerder genoemde onderzoek *Leven in de Buurt*, uitgevoerd door Tineke Lupi et al. in 2007. In dit onderzoek zijn uitspraken gedaan over sociale cohesie in Vinex-wijken. Zij baseerde deze uitspraken op onderzoek uitgevoerd in drie verschillende Vinex-wijken: IJburg, De Aker (beide in Amsterdam) en Getsewoud (Nieuw-Vennep, gemeente Haarlemmermeer). Deze drie Vinex-wijken liggen dus allen in het westen van Nederland, waarmee de geografische verspreiding van de locaties beperkt is. Om een algemeen geldende uitspraak te kunnen doen zou het beter zijn geweest als de onderzoekslocaties in verschillende delen van Nederland zouden liggen. In voorliggende thesis is gekozen om de uitkomsten van Lupi's onderzoek als referentiekader te gebruiken. De vijf woondomeinen die in dit onderzoek centraal staan zijn dus niet gelegen in de drie onderzochte wijken van Lupi. Met dit gegeven kan terecht de vraag gesteld worden of de uitkomsten van Lupi daarmee wel legitiem zijn als referentiekader. Uiteraard zou het beter zijn geweest als door eigen onderzoek de sociale cohesie in de rest van de voor dit onderzoek geselecteerde Vinex-wijken zou worden gemeten. Daar is echter in het kader van dit onderzoek, dat een masterscriptie betreft, niet de tijd en de mankracht voor. Bovendien vertonen alle Vinex-wijken grote overeenkomsten: ze zijn in dezelfde

periode ontwikkeld, liggen allen aan de rand van de stad en alle wijken bestaan voornamelijk uit woningen. Daarnaast beschikken de meeste Vinex-wijken over goede openbaar vervoersverbindingen met het stadscentrum. Een laatste overeenkomst is dat het percentage sociale huurwoningen in bijna alle Vinex-wijken gelijk is, namelijk 30 procent (Luijten, 2006: 44-49). Met deze overeenkomsten kan gesteld worden dat de uitkomsten van Lupi geldig zijn voor andere Vinex-wijken in Nederland, wat de legitimiteit vergroot om de uitkomsten van dat onderzoek te gebruiken.

Bij het onderzoeken van de sociale cohesie van de privaat beheerde woondomeinen (hoofdstuk 3 en 4) en de analyse daarvan (de hoofdstukken 5 en 6) is gebruik gemaakt van zowel een primaire als een secundaire vorm van gegevensverzameling. Door middel van het uitzetten van enquêtes is op primaire wijze data verzameld, terwijl op de websites van de woondomeinen, in literatuur en wijkbladen secundaire literatuur verzameld is.

1.6.1 Literatuurstudie

Het theoretisch kader zal uit twee delen bestaan. In het eerste deel zal worden ingegaan op de ontwikkeling van privaat beheerde woondomeinen in Nederland. Het tweede deel zal het belang van sociale cohesie in de wijk beschrijven. Hierbij zal dieper worden ingegaan op de sociale cohesie in Vinex-wijken waarnaar Lupi in 2007 onderzoek heeft gedaan.

1.6.2 Onderzoeksstrategie: Casestudy

Nu duidelijk is geworden welk thema er in de thesis centraal zal staan, zal in deze paragraaf uiteen worden gezet op welke wijze de informatie wordt vergaard. Oftewel welke onderzoeksstrategie zal worden gehanteerd? Verschuren en Doorewaard (2007: 160) verstaan onder een onderzoeksstrategie “het geheel van met elkaar samenhangende beslissingen over de wijze waarop een onderzoek wordt uitgevoerd”. De keuze voor een bepaalde strategie komt daarmee voort uit een drietal kernbeslissingen. De eerste keuze die gemaakt moet worden is of er een breedte- of diepgaand onderzoek zal worden uitgevoerd (Verschuren en Doorewaard, 2007: 160). Meer specifiek gezegd: wil de onderzoeker een breed overzicht over privaat beheerde woondomeinen hebben of is het meer geïnteresseerd in het inkaderen van dit onderwerp zodat het in al zijn facetten kan worden bestudeerd? In deze thesis is er voor gekozen meer de diepte in te gaan. Privaat beheerde woondomeinen komen immers in verschillende verschijningsvormen voor (groot – klein, koop – huur etc.) en zijn bovendien op zeer uiteenlopende plaatsen (binnenstedelijk, buitengebied, nieuwbouwwijken etc.) ontwikkeld. Hierdoor zijn niet alle privaat beheerde woondomeinen één op één met elkaar te vergelijken. In dit onderzoek is daarom gekozen om alleen privaat beheerde woondomeinen in Vinex-locaties te beschouwen. Privaat beheerde woondomeinen buiten deze nieuwbouwwijken worden niet in het onderzoek meegenomen.

Een tweede kernvraag is of de onderzoeker de voorkeur geeft aan kwantificering, waarbij de bevindingen vooral worden opgetekend in tabellen, grafieken, cijfers en berekeningen. Of is de onderzoeker meer een beschouwend type dat meer ziet in een kwalificerende en interpreterende

benadering waarbij het verhaal vooral verbaal en beschouwend wordt gerapporteerd? Oftewel wordt het een kwantitatief of kwalitatief opgezet onderzoek (Verschuren en Doorewaard, 2007: 161)? In dit onderzoek is gekozen voor een kwantitatieve aanpak. Daarvoor zijn twee redenen te geven. Ten eerste worden privaat beheerde woondomeinen door een substantiële hoeveelheid mensen (verschillend van enkele tientallen tot enkele honderdtallen) bewoond. Om een geldige uitspraak te kunnen doen over een dergelijke groep bewoners, dient er van zoveel mogelijk mensen informatie verzameld te worden. Dit gegeven leent zich voor kwantitatief onderzoek. De tweede reden is dat de resultaten van dit onderzoek zullen worden vergeleken met het onderzoek van Lupi. In *Leven in de buurt* onderzocht zij de sociale cohesie in Vinex-wijken op kwantitatieve wijze, met als logisch gevolg dat de uitkomsten dan ook voornamelijk kwantitatieve gegevens bevatten. Om een goede vergelijking mogelijk te maken wordt in deze scriptie gekozen voor een soortgelijk onderzoek. Hiermee is de derde kernbeslissing gemaakt: wordt het een empirisch of een bureauonderzoek?

In de literatuur zijn verschillende strategieën van onderzoek te vinden en deze zijn uitvoerig beschreven. Elke strategie bestaat uit een mix van centrale en afgeleide beslissingen, zoals hierboven beschreven. De vijf belangrijkste strategieën volgens Verschuren en Doorewaard (2007: 161) zijn:

1. Survey
2. Experiment
3. Casestudy
4. Gefundeerde theoriebenadering
5. Bureauonderzoek

Omdat in dit onderzoek een casestudy gedaan zal worden, zal op deze onderzoeksstrategie wat dieper worden ingegaan. Een casestudy is volgens Verschuren en Doorewaard (2007: 183) een onderzoek waarbij de onderzoeker een diepgaand en integraal inzicht probeert te krijgen in één of enkele tijdruimtelijk begrensde objecten of processen. Deze objecten kunnen van alles zijn: een lokale omroep, een supermarkt, de totstandkoming van een bepaalde wet. Of om wat meer in een planologische context te blijven: een gemeente, een woningcorporatie, de locatiekeuze van een nieuwe snelweg of privaat beheerde woondomeinen. De casestudy heeft een aantal kenmerken:

- een smal domein, bestaande uit een klein aantal onderzoekseenheden;
- een arbeidsintensieve benadering;
- meer diepte dan breedte;
- een selectieve ofwel strategische steekproef;
- een open waarneming op locatie;
- kwalitatieve gegevens en dito onderzoekseenheden.

Uit bovenstaande kenmerken blijkt dat de casestudy op vrijwel alle punten aansluit op de kernbeslissingen die in het begin van deze paragraaf genomen zijn: er wordt een beperkt aantal privaat beheerde woondomeinen onderzocht, er is sprake van een arbeidsintensieve benadering, er zal de diepte in worden gegaan en de casussen worden geselecteerd op basis van een aantal criteria (een

selectieve steekproef dus). In de meeste gevallen waarin de casestudy wordt toegepast, wordt echter geen gebruik gemaakt van kwantitatieve, maar juist van kwalitatieve gegevensverzameling. Met eerder genoemde motivatie wordt op dit punt afgeweken van deze gebruikelijke werkwijze. Overigens is het niet zo dat bij een casestudy het verplicht is om kwalitatieve gegevens te verzamelen, hoewel dit wel meer gangbaar is (Verschuren en Doorewaard, 2007: 163).

Binnen de casestudy zijn er grofweg twee varianten te onderscheiden, namelijk de enkelvoudige- en de vergelijkende casestudy (Verschuren en Doorewaard, 2007: 187). In de enkelvoudige casestudy wordt, zoals de naam al doet vermoeden, slechts één case diepgaand bestudeerd. Het liefst ligt hier een zwaar accent op *triangulatie*. Van triangulatie spreekt men als een onderzoeksonderwerp met verschillende methoden wordt benaderd. Bij een vergelijkende casestudy onderzoekt men juist meerdere casussen die met elkaar vergeleken worden. Logischerwijs is in voorliggend onderzoek gekozen voor een vergelijkende casestudy. Privaat beheerde woondomeinen komen veelvuldig voor en wanneer er slecht één domein zou worden onderzocht zou dit een te eenzijdig beeld van deze woonvorm geven. De uitkomsten van slechts één woondomein zijn moeilijk te generaliseren naar alle privaat beheerde woondomeinen.

1.6.3 Casussen

Voor dit onderzoek zijn vijf domeinen geselecteerd die zullen worden onderzocht op de aspecten van sociale cohesie. De geselecteerde domeinen zijn:

Domein	Vinex-wijk	Stad	Aantal woningen
De Burcht	Woudhuis	Apeldoorn	32
De Waterkamer	Osseveld	Apeldoorn	158
Stadstuin	Nieuwland	Amersfoort	760
De Kersentuin	Parkwijk	Utrecht	93
De Leidsche tuin	Veldhuizen	Utrecht	41

Tabel 1: Casussen

Een eerste selectiecriteria was dat een woondomein uit minstens dertig woningen moest bestaan. Met dertig woningen is het woondomein van enige omvang, zodat er gesproken kan worden over een *groep* bewoners.

Om een aantal redenen is gekozen het onderzoek plaats te laten vinden in Vinex-wijken:

1. Een Vinex-wijk is een duidelijk geografisch afgebakend gebied, waardoor voor bewoners duidelijk is in welke wijk ze wonen. Dit geldt bijvoorbeeld niet voor mensen die in het centrum van een stad wonen. De grenzen van een wijk zijn hier veel minder duidelijk.
2. Vinex-wijken zijn recentelijk gerealiseerd, waardoor alle bewoners „nieuw’ zijn. Hierdoor valt een bepalende factor voor sociale cohesie, namelijk de tijd waarin men in een wijk woont, weg, waarmee de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot wordt.
3. Daarnaast hebben alle Vinex-wijken een soortgelijk karakter. De wijken bestaan voornamelijk uit woningen en zijn zodoende min of meer monofunctioneel van aard, waardoor een onderlinge vergelijking goed mogelijk is.
4. Zoals eerder in dit hoofdstuk is vermeld ontstaan er de laatste jaren steeds meer problemen voor wat betreft de leefbaarheid in Vinex-wijken. Van den Hof (2006) stelt dat er steeds meer problemen komen met de veiligheid en levendigheid in Vinex-wijken. Bewoners zijn wel tevreden over hun eigen woning, maar niet met hun leefomgeving. In een artikel van Willems in NRC Handelsblad (2011) stelt socioloog Frits Spangenberg dat “de stedenbouwkundigen weinig rekening hebben gehouden met de samenhang tussen wonen, werken en spelen. Daardoor dreigen Vinex-wijken de achterbuurten van de toekomst te worden.” In datzelfde artikel komt ook Tineke Lupi aan het woord. Opvallend is dat ze enkele jaren na de publicatie van eerdergenoemd werk haar eigen conclusies tegenspreekt. Daar waar ze eerder stelde dat sociale cohesie in de Vinex-wijk in redelijke mate aanwezig was, stelt ze in NRC het volgende:

“Er is een buurt waar de sociale huurwoningen tegenover luxe villa’s staan. Dat werkt niet, want dan worden de sociale verschillen te groot en krijg je een negatieve tegenreactie.” De wijken hoeven niet te voldoen aan het Amerikaanse droombeeld van suburban leven, maar gemeenten moeten de wijken volgens Lupi wel aantrekkelijk houden.

“Als je dat niet doet worden het achterstandswijken. Mensen die de keuze hebben, trekken weg. Anderen met minder keuzevrijheid blijven achter.” Wel denkt ze dat de wijken altijd een middenklasse zullen blijven aantrekken.

Deze veronderstellingen van deskundigen geven aanleiding om te kijken of privaat beheerde woondomeinen in Vinex-wijken wel zorgen voor meer sociale cohesie.

Naast overeenkomsten kennen de woondomeinen ook een aantal verschillen. Zo bestaat er een verschil in grote en kleine woondomeinen. Daarnaast zijn er woondomeinen die door een projectontwikkelaar zijn gerealiseerd en door de bewoners zelf ontworpen woondomeinen. Verdere onderbouwing van de typologie vindt plaats in hoofdstuk 3.

1.6.4 Dataverzameling: enquêtes

Nu duidelijk is geworden welke onderzoeksstrategie wordt gehanteerd, zal bepaald worden welke waarnemingsinstrumenten gebruikt worden om informatie te vergaren. Waarnemingsinstrumenten zijn de middelen die men gebruikt tijdens het onderzoek (Vennix, 2005: 171). Om te kunnen bepalen welke

waarnemingsinstrumenten bruikbaar zijn voor dit onderzoek is het allereerst van belang vast te stellen wat de onderzoekseenheid is. Met andere woorden waarover wil je uitspraken doen? In dit geval wil de onderzoeker bewoners van privaat beheerde woondomeinen onderzoeken, waarmee in deze studie *personen* het object van onderzoek vormen en als bron van informatie dienen. Om deze personen te onderzoeken wordt het waarnemingsinstrument ondervraging gebruikt, de enquête om preciezer te zijn. Een ondervragingsmethode in de vorm van een enquête kenmerkt zich door een hoge mate van voorgestructureerdheid en een beperkte mate van openheid van de vraagstelling (Verschuren en Doorewaard, 2007: 230). Er is voor de enquête gekozen, omdat op deze wijze op een relatief eenvoudige en snelle manier een grote groep mensen kan worden bereikt. Dit is wenselijk aangezien de onderzoeker van zo veel mogelijk privaat beheerde domeinbewoners de mate van sociale cohesie wil achterhalen.

1.6.5 Data-analyse

Om de uitkomsten van de enquêtes te verwerken wordt gebruik gemaakt van het statistische computerprogramma SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Het is het meest gebruikte statistische programma op universiteiten, hogescholen en andere onderzoeksinstituten (De Vocht, 2005: 11). SPSS kent een drietal functies:

- data maken (gegevensinvoer);
- data bewerken, bijvoorbeeld het samenvoegen van mensen in een aantal leeftijdscategorieën;
- data analyseren, bijvoorbeeld het berekenen van de samenhang tussen twee variabelen.

In hoofdstuk 6 (Resultaten enquêtes) zal worden toegelicht op welke wijze SPSS in dit onderzoek is gebruikt.

1.7 Leeswijzer

De thesis bestaat uit een zevental hoofdstukken, bestaande uit vier delen: de inleiding, een theoretisch deel, een empirisch deel en als laatste de conclusie. Na het inleidende hoofdstuk zal het theoretisch kader uiteen worden gezet. Hierin worden de begrippen privaat beheerd woondomein (hoofdstuk 2) en sociale cohesie (hoofdstuk 3) behandeld. Op basis hiervan zal een conceptueel model worden gevormd dat als kapstok voor de rest van het onderzoek dient (hoofdstuk 4).

Het empirische deel bestaat uit twee hoofdstukken. In hoofdstuk 5 wordt een algemene impressie van de vijf onderzochte woondomeinen gegeven en zal nader worden ingegaan op de wijze van privaat beheer. In hoofdstuk 6 zullen de uitkomsten van de vragenlijsten worden gepresenteerd.

Ten slotte wordt in hoofdstuk 7 (Conclusie) antwoord gegeven op de centrale vraag. Voorts worden de aanbevelingen beschreven aangaande toekomstig onderzoek en ruimtelijk beleid. Ook zal een kritische reflectie onderdeel uitmaken van het laatste hoofdstuk.

Deel A: Theorie

2. Privaat beheerde woondomeinen

In dit hoofdstuk zal de eerste stap worden gelegd voor het theoretische fundament van dit onderzoek. Er wordt eerst ingegaan op de geprivatiseerde buitenruimte in het buitenland, waarbij de nadruk op de Verenigde Staten ligt. Daarna zal de achtergrond en geschiedenis op dit gebied in ons eigen land worden behandeld. Privaat beheerde woondomeinen worden geregeld gerelateerd aan Amerikaanse gated communities. Met een beschrijving van de Amerikaanse situatie kunnen de Nederlandse privaat beheerde woondomeinen beter in een internationaal perspectief worden geplaatst.

2.1 Internationaal

2.1.1 Achtergronden internationaal

De geschiedenis van de geprivatiseerde buitenruimte voert in het buitenland ver terug. Het is overigens niet zo dat alleen in de Verenigde Staten op grote schaal gated communities zijn ontwikkeld, dit is ook in andere landen gebeurd, met name in Brazilië (Caldeira: 1996, 1998; Landman: 2002; Patriota: 2003) en Zuid-Afrika (Landman: 2000, 2003, 2004; Donkers: 2004). De maatschappelijke context waarin deze gated communities tot “bloei” zijn gekomen en de manier waarop ze zijn ontwikkeld zijn in deze drie landen vergelijkbaar, zij het dat in Brazilië en Zuid-Afrika met name de hoge criminaliteitscijfers de oorzaak van de populariteit van gated communities zijn. In deze thesis is gekozen om slechts de Verenigde Staten aan een nadere studie te onderwerpen, vanuit het oogpunt van toegankelijkheid van de te bestuderen literatuur.

2.1.2 Historie van Amerikaanse privaat beheerde woondomeinen

Sinds de jaren zestig zijn in de Verenigde Staten bijzonder veel privaat beheerde woondomeinen ontwikkeld. De woonwijken bestaan uit geprivatiseerde gemeenschappelijke buitenruimten en voorzieningen. De eerste private projecten werden in het zuidoosten en zuidwesten van de VS ontwikkeld als recreatieoorden en seniorenwijken. Deze trend werd doorgezet door in de nabijheid van steden in het landelijk gebied mensen een kans te geven in een groene omgeving te ontkomen aan de stedelijke problematiek (Townshend, 2002: 371-376). In de loop der tijd bleek echter dat het leven buiten de stad geen garantie was voor een goed leefklimaat. Daarom boden de projectontwikkelaars (toekomstige) bewoners de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op het beheer van hun wijk. Op deze manier konden bewoners het comfort en aanzien van hun buurt onder controle houden. Wanneer de wijk is afgesloten met een hek en alleen toegankelijk is via een poort, wordt het een gated community genoemd. In eerste instantie zagen we deze omheinde variant alleen bij seniorenwijken en wijken voor de allerrijksten. De gated communities maken sinds eind jaren tachtig een explosieve groei door en worden nu ook bewoond door mensen uit de middenklasse (Grant, 2004: 913).

Met de groei van de privaat beheerde woondomeinen is ook veel onderzoek verricht naar deze woonvorm. Twee onderzoeken (Blakely & Snyder, 1997; McKenzie, 1994) laten zien dat de

Amerikaanse privaat beheerde woondomeinen zijn geïnspireerd op het tuinstadidee zoals de Engelsman Ebenezer Howard dat in 1898 presenteerde. In de tuinstadgedachte werd een bestuursvorm ontwikkeld die onafhankelijk van de lokale overheid de belangen van de gemeenschapsbewoners behartigde. De grond werd eigendom van de gemeenschap en de bewoners pachtten als het ware de grond. Voor de grond en gemeenschappelijke diensten moest periodiek een bijdrage worden betaald. Er is echter een belangrijk verschil: de tuinstadgedachte hield in dat wijken gecreëerd werden voor mensen uit alle lagen van de bevolking, terwijl de privaat beheerde woondomeinen in de VS in eerste instantie louter bedoeld waren voor een select gezelschap van welgestelden.

Volgens Lohof & Reijndorp (2006, 35) leven in de VS ruim 47 miljoen mensen in meer dan 18 miljoen woningen in een privaat beheerd woondomein, wat neerkomt op meer dan 17% van de bevolking en ruim 14% van de totale woningvoorraad. Van alle nieuwe woningen die gerealiseerd worden, is meer dan 40% als privaat beheerd woondomein bestemd.

De foto's op deze en volgende pagina geven een indruk van een gated community. De foto's zijn genomen door Henk Donkers (2006) in The Grenadines, een gated community in de stad Benoni, gelegen in de buurt van Johannesburg, Zuid-Afrika. Uiteraard ziet niet één gated community er hetzelfde uit, maar deze beelden geven wel een goede indruk van dit fenomeen.

Figuur 4: Toegangsweg

De wijk heeft slechts één toegangsweg, zodat goed controleerbaar is wie in en uit gaat.

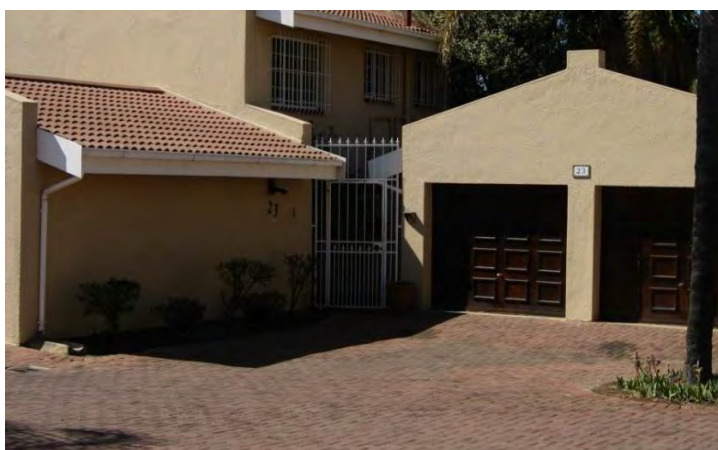
Figuur 5: Toegangspoort

Een auto die de wijk in wil moet zich melden. Voor de bewoners is dat niet het geval: zij kunnen met een persoonlijke code binnenkomen.

Figuur 6: Omheining

Het hekwerk bestaat uit vijftien draden waarop 9.000 volt staat. Als de draden elkaar raken gaat er een alarm af en is de beveiligingsdienst die constant door de buurt patrouilleert binnen 2 tot 3 minuten ter plaatse.

Figuur 7: Beveiliging per huis

Niet alleen de wijk als geheel is zwaar beveiligd; ook de woningen zelf zijn dat. De toegangswegen, maar ook ramen en deuren zijn zwaar beveiligd.

Figuur 8: Gemeenschappelijke ruimte

De wijk heeft een gemeenschappelijk zwembad en speelruimte voor kinderen. Hier worden ook wijkvergaderingen gehouden.

2.2 Nederland

2.2.1 Achtergronden Nederland

In Nederland vinden we het bijna vanzelfsprekend dat de buitenruimte openbaar gebied is. Straten, pleinen en parken vormen samen de openbare ruimte en die zou voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Deze gedachte is de laatste jaren echter aan het veranderen. Winkelcentra, bedrijventerreinen en zelfs natuurgebieden zijn immers steeds vaker in eigendom van private partijen. Ook binnen de woningbouw is sprake van projecten waarbij de buitenruimte in collectief beheer van de bewoners zelf is. Het is overigens geen totaal nieuw concept dat niet de overheid, maar de burgers zelf hun gemeenschappelijke buitenruimte beheren. Hier wordt in het vervolg van deze paragraaf op terug gekomen.

De reden dat wij Nederlanders het vanzelfsprekend vinden dat de buitenruimte openbaar gebied is, is terug te voeren op de invoering van de Woningwet in 1901. Deze bracht op het gebied van woningbouw en stadsuitbreiding een grote overheidsbemoeienis met zich mee. Op deze wijze moest het mogelijk worden op grote schaal betaalbare en degelijke woningen te realiseren. De overheid ging, vooral na het einde van de Tweede Wereldoorlog, publieke ruimte ontwikkelen en beheren (Van der Cammen & De Klerk, 2003: 114). Daarnaast maakte de overheid de oprichting van woningbouwverenigingen mogelijk, die met financiële steun van het Rijk grote woningbouwprojecten konden realiseren en naderhand beheren. Deze jaren en de periode erna tot het eind van de jaren tachtig, het tijdperk waarin politieke en sociale doelstellingen samen gingen, is bepalend geweest voor het beeld dat Nederlanders over de rol van de overheid hebben (Lohof & Reijndorp, 2006: 32).

2.2.2 Historie Nederland: hofjes

Hofjes zijn wooncomplexen met een gemeenschappelijke straat, tuin of plein. Ze zijn veelal besloten en gelegen in stedelijk gebied. De hofjes werden ontwikkeld door particuliere initiatiefnemers en beheerd/onderhouden door de bewoners (Duivesteijn et al., 1998: 68). De hofjescultuur kende in Nederland haar hoogtepunt aan het eind van de negentiende eeuw. De eerste vormen ervan werden echter al in de late middeleeuwen gesticht als begijnhoven. Deze werden bewoond door begijnen: ongehuwde vrouwen die niet waren aangesloten bij een kloosterorde. De vrouwen leefden in een besloten gemeenschap en de begijnhof was voor buitenstaanders dan ook niet toegankelijk. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn er in de steden veel liefdadigheidshofjes gesticht. Deze werden gefinancierd door rijke burgers als gebaar naar de minder welgestelden in de samenleving. Daarbij droegen de hofjes vaak de naam van de stichter, zodat deze ook ver na zijn dood werd herinnerd door zijn goede daad.⁴ In tegenstelling tot de begijnhofjes waren de liefdadigheidshofjes wel toegankelijk voor niet-bewoners, al kwamen er maar weinig buitenstaanders in de hofjes. Aan het eind van de achttiende eeuw zijn er, vooral in Den Haag, ook verscheidende hofjes gebouwd met woningen

⁴ Dit gebeurde overigens niet zozeer uit filantropische overwegingen, maar vooral om het eigen zielenheil zeker te stellen. Na een heel leven geld over de rug van anderen verdiend te hebben, was dit een soort van genoegdoening.

bedoeld voor het personeel van de stadhoudelijke hofhouding en voor onderofficieren (Duivesteijn et al., 1998: 78).

In de hofjes golden strikte leefregels. Nieuwe bewoners dienden een reglement te ondertekenen met voorschriften over bijvoorbeeld het schrobben van de stoep en de tijden waarop al dan niet de was buiten mocht hangen. De meeste hofjes werden 's nachts afgesloten en sommige hadden een portier aangesteld. De financiële en juridische zaken werden behartigd door rijke familieleden van de stichter. In de loop der tijd is het beheer van de hofjes overgedragen aan stichtingen (Dijkstra, 1993: 80-81).

Figuur 9: Begijnhof in Breda, gesticht in 1535

(Bron: www.begijnhofbreda.nl)

2.2.3 Privaat beheerde woondomeinen in Nederland

Nu er licht is geworpen op de Amerikaanse situatie en de Nederlandse geschiedenis onder de loep is genomen, behandelt deze paragraaf de context waarin de privaat beheerde woondomeinen in Nederland hun opmars hebben gemaakt. Socioloog en planoloog Manual Aalbers bekijkt in een studie (2001) in hoeverre private en omheinde gemeenschappen op grote schaal in Nederland gerealiseerd zouden kunnen worden. In zijn studie concludeert hij dat er een verband bestaat tussen grote inkomensverschillen, sociale ongelijkheid, hogere criminaliteitscijfers en het ontstaan van omheinde woondomeinen. Daarnaast leidt volgens hem de beperkte rol van de overheid in de VS ertoe dat mensen de noodzaak zien om voor hun eigen voorzieningen te zorgen. Aalbers stelt dat de overheid in Nederland en de rest van Europa sterk genoeg is om deze ontwikkeling tegen te gaan. Aalbers vergeet echter te vermelden dat de rol van de Nederlandse overheid de laatste jaren aan het veranderen is. Sinds de jaren tachtig is het overheidsbeleid met betrekking tot de woningmarkt sterk veranderd. Tot die tijd stond het beleid model voor sterk overheidsingrijpen. In de naoorlogse periode moest de woningnood worden bestreden en was er sprake van een min of meer geleide economie. Maar vanaf de jaren tachtig heeft men de teugels juist laten vieren en wordt met beleid ingespeeld op de lokaal en regionaal gedifferentieerde vraag. Het gaat nu niet hoofdzakelijk om het oplossen van een kwantitatief woningtekort, maar om te voorzien in de verschillende (lokale) woonwensen.

De eerste stap die hiertoe werd gezet was tijdens het kabinet Lubbers II (1986 – 1989) waarin de *Nota Volkshuisvesting in de jaren negentig* (1989) werd opgesteld. In deze nota werd de basis gelegd voor een andere verhouding tussen Rijk, gemeenten, marktpartijen en bewoners. Dit gebeurde door aan de ene kant de volkshuisvestingsopgave te decentraliseren naar regionale en lokale overheden en aan de andere kant door de woningcorporaties te verzelfstandigen. Een belangrijke reden voor het Rijk om de handen van de woningopgave terug te trekken was een financieel-economische. Door de verantwoordelijkheden bij de lagere overheden neer te leggen werden de uitgaven en de financiële risico's van de rijksoverheid teruggebracht. Daarnaast achtte de het Rijk de lokale en regionale overheden veel beter in staat om in te spelen op de veranderende (lokale) woningbehoeften (Lohof en Reijndorp, 2006: 36).

In 2000 werd de nota *Mensen, Wensen, Wonen* opgesteld waarin het woonbeleid tot 2010 met een doorkijk tot 2030 werd vastgelegd. Het belangrijkste uitgangspunt hierbij is de individuele keuzevrijheid van de burger. In de nota stelt men namelijk vast dat er behoefte bestaat aan verschillende soorten woonmilieus, die aansluiten op verschillende identiteitsbelevingen. Volgens de nota moeten er voldoende woningen worden gerealiseerd om uit te kiezen: woningen in een stedelijke omgeving, dorps milieu, in het groen, aan het water etc. Bovendien wil de overheid de burger meer zeggenschap geven over de vormgeving van de woning. Ook wordt benadrukt dat marktpartijen een belangrijke rol gaan spelen. Het belangrijkste doel dat het Rijk zich met deze nota stelde is dat wordt tegemoetgekomen aan een meer gedifferentieerde vraag naar kwaliteit (Lohof en Reijndorp, 2006: 36). En dus niet naar kwantiteit, zoals dat voor de jaren tachtig het geval was. Met andere woorden het volkshuisvestingsideaal heeft plaats gemaakt voor marktconforme ontwikkelingen.

Door deze ontwikkelingen worden steeds meer stedenbouwkundige opgaven in publiek-private samenwerkingsverbanden uitgevoerd, maar het gebeurt ook dikwijls dat private ontwikkelaars de verantwoording krijgen voor de integrale ontwikkeling van een gebied.

Het Ruimtelijk Planbureau heeft in 2007 onderzoek gedaan naar de maatschappelijke achtergronden van de populariteit van het wonen in een woondomein. Hieruit bleek dat vooral de behoeften aan overzichtelijkheid, voorspelbaarheid en geborgenheid belangrijke motieven zijn om te kiezen voor een woondomein. Deze motieven spelen een veel grotere rol dan de angst voor onveiligheid die in het buitenland een belangrijke reden is „anderen' te weren uit het eigen woondomein. De angst dat daarom in Nederland op grote schaal gated communities zullen worden ontwikkeld lijkt daarmee dan ook nogal overtrokken (Hamers et al., 2007: 15). Domeinen die gekenmerkt worden door (zelf gekozen) collectiviteit voldoen aan de wensen van overzichtelijkheid, voorspelbaarheid en geborgenheid. Mensen wensen een woonomgeving met een herkenbaar karakter waarin ze een zekere mate van controle kunnen uitoefenen op hun directe woonomgeving. Privaat beheerde woondomeinen voldoen aan deze eis (Hamers et al., 2007: 9).

Volgens Lohof en Reijndorp (2006: 37) zijn het de markt én de overheid die in de ontwikkelingsfase de financiële, ruimtelijke, sociale en juridische basis leggen voor hetgeen uiteindelijk een privaat beheerd

woondomein wordt. De uiteindelijke bewoners lijken minder te worden betrokken bij de realisatie. De reden dat marktpartijen privaat beheerde woondomeinen ontwikkelen is, volgens de projectontwikkelaars, het geven van zeggenschap en het creëren van verbondenheid met de buurt voor toekomstige bewoners.

2.2.4 Verspreiding en aantallen

De afgelopen vijf tot tien jaar is een groot aantal privaat beheerde projecten in Nederland gerealiseerd en de indruk bestaat dat er nog een veelvoud van projecten in ontwikkeling is. Lohof en Reijndorp hebben in hun boek een inventarisatie gemaakt van het aantal projecten in 2006. In dat kader is contact gelegd met een groot aantal ontwikkelaars, gemeenten, stedenbouwkundigen, architectenbureaus en bewonersverenigingen. Verder is bekeken in hoeverre projecten reeds bekend waren bij, in dit geval relevante, onderzoeksinstituten. De inventarisatielijst bestaat uit meer dan honderd projecten, maar volgens de onderzoekers is dit waarschijnlijk een fractie van het werkelijke aantal. De reden hiervoor is dat tijdens de inventarisatie vooral gezocht is naar woondomeinen in het westen en het midden van het land. Kortom, duidelijk is dat er veel privaat beheerde woondomeinen ontwikkeld zijn en nog steeds ontwikkeld worden, maar de precieze omvang is niet bekend.

2.2.5 Typen privaat beheerde woondomeinen

Privaat beheerde woondomeinen kunnen op verschillende manieren getypeerd worden. Er kan bijvoorbeeld onderscheid worden gemaakt in grootte en situering (binnen/buiten de stad). In dit onderzoek staat het privaat beheeraspect van de woondomeinen centraal. Om hier een uitspraak over te kunnen doen is in dit onderzoek privaat beheer onderverdeeld in drie deelaspecten, te weten: organisatorisch, juridisch en financieel. Bij deze onderverdeling moet worden opgemerkt dat deze op basis van een eigen inschatting tot stand is gekomen, omdat de beschikbare literatuur hier geen uitsluitsel bood. In onderstaande tabel zijn de aspecten toegelicht en wordt duidelijk op welke vragen in het onderzoek antwoord zal worden gegeven.

Aspect	Toelichting
Organisatorisch	De wijze waarop het woondomein bestuurd wordt. In hoeverre hebben de bewoners wat te zeggen? Hebben bewoners inspraak gehad bij de ontwikkeling van het domein of heeft de ontwikkelaar alles ontwikkeld voordat de woningen werden verkocht?
Juridisch	Op welke wijze is juridisch vastgelegd in hoeverre de bewoners eigenaar zijn van het woondomein?
Financieel	De financiële verplichtingen van de bewoners. De mate van financiële steun van de gemeente.

Tabel 2: Aspecten van beheer

2.3 Samengevat

In een tijd met een terugtrekkende overheid en een toenemende vraag naar verschillende soorten woonmilieus, springen marktpartijen in het gat om aan deze vraag te voldoen. Marktpartijen doen dit vaak nog wel samen met de overheid in de vorm van publiek-private samenwerkingsverbanden. Privaat beheerde woondomeinen dragen in belangrijke mate bij aan een hoge waardering van het wonen (Lohof & Reijndorp, 2006: 37). Met kwaliteit wordt in dit geval de ruimtelijke/stedenbouwkundige kwaliteit bedoeld. De vraag of kwaliteit ook tot uiting komt in de vorm van een sterke sociale cohesie is (nog) niet duidelijk beantwoord.

3. Wijkgebonden sociale cohesie

In dit hoofdstuk zal het tweede deel voor het theoretische fundament van het onderzoek worden gelegd. Eerst zal het begrip sociale cohesie worden behandeld, daarna zal worden ingegaan op een specificering van dit begrip, namelijk *wijkgebonden* sociale cohesie.

3.1 Sociale cohesie

3.1.1 Een containerbegrip

Sociale cohesie is typisch een begrip waarvan de betekenis doorgaans slecht wordt gedefinieerd, terwijl de indruk wordt gewekt dat iedereen weet waarover je het hebt (Needham & De Kam, 2003: 11).

Sociale cohesie zegt iets over de mate waarin mensen in de samenleving met elkaar verbonden zijn, daarin participeren en zich ermee identificeren (Vlaanderen, 2009: 56). Ook de definitie van Berkman & Glass (2000) wijst in deze richting. Zij stellen dat sociale cohesie iets zegt over de mate van verbondenheid en solidariteit binnen groepen en gemeenschappen. Het Sociaal Cultureel Planbureau beschrijft sociale cohesie gedetailleerder: "sociale cohesie is de mate waarin mensen in hun gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving" (Schnabel et al., 2008: 35).

Betrokkenheid bij de omgeving staat dus centraal in dit begrip, zowel in gedrag als in beleving. Hierbij moet opgemerkt worden dat sociale cohesie een sociologisch begrip is dat betrekking heeft op een sociaal systeem, zoals een familie, een buurt, een samenleving. Het is een kenmerk van een groep of gemeenschap. Een individu kan dan ook niet voor sociale cohesie zorgen, dit is uitsluitend mogelijk in groepsverband.

3.1.2 Dimensies

Volgens Bolt & Torrance (2005: 60-72) is sociale cohesie grofweg te verdelen in een drietal componenten, namelijk:

- *Sociale participatie (gedragscomponent)*. Sociale samenhang komt tot stand doordat mensen met elkaar omgaan en deelnemen aan het maatschappelijke leven. Deze gedragscomponent is essentieel voor sociale cohesie.
- *Gedeelde opvattingen (normen- en waardencomponent)*. Hier gaat het om de mate waarin gelijke opvattingen bestaan over normen en waarden. Sociale controle speelt hierbij een rol om de groepsopvattingen in stand te houden. Dit vergt betrokkenheid van de mensen die deel uitmaken van de groep. Zij moeten zich betrokken genoeg voelen om in te grijpen als normen en waarden onder druk komen te staan.
- *Identificatie (belevingscomponent)*. De mate waarin mensen zich identificeren met de groep of gemeenschap is het derde aspect. Het gaat om gevoelens van verbondenheid met anderen en het gevoel deel uit te maken van het collectief. Dit vergroot de betrokkenheid bij en solidariteit met de groep.

Een aanvulling op bovenstaande dimensies wordt gedaan door Kearns & Forrest (2000: 995-1017). Zij stellen dat solidariteit binnen samenlevingen bestaat door het willen tegengaan van grote verschillen in welvaart en andere economische en sociale tegenstellingen. Dit is onder andere terug te zien in de manier waarop de samenleving is georganiseerd, zoals door de aanwezigheid van een sociaal zekerheidsstelsel. Dit wordt *geïstitutionaliseerde solidariteit* genoemd.

3.1.2 Verschillende schaalniveaus

Sociale cohesie komt voor op verschillende schaalniveaus. Op een laag niveau bijvoorbeeld binnen het gezin, de familie of vriendenkring. Op een hoger schaalniveau gaat het om de sociale cohesie van verenigingen, buurten of andere gemeenschappen, maar je kunt ook kijken naar de sociale cohesie van hele samenlevingen. Sociale binding op het ene schaalniveau leidt daarbij niet automatisch tot sociale binding op een hoger schaalniveau (Bolt & Torrance, 2005: 76). Sociale cohesie binnen een groep betekent namelijk tegelijkertijd dat andere mensen die niet tot die groep behoren hier geen deel van uitmaken. Hoe sterker de interne sociale cohesie van de groep hoe strikter die grens wordt gehandhaafd (De Hart et al., 2002: 34). Sterke sociale cohesie binnen groepen kan de sociale cohesie op het schaalniveau van de samenleving tegenwerken.

3.1.3 Positief of negatief?

Een sterke interne sociale cohesie binnen een groep kan leiden tot groepsdruk en sterke sociale controle. De keuzevrijheid van een individu binnen het collectief kan dan onder druk komen te staan (Schnabel et al., 2008: 76). Dit zijn de negatieve zijden van sociale cohesie. Meestal echter wordt sociale cohesie door beleidsbepalers positief beschouwd. Daarbij heerst de algemene opvatting dat wanneer er maar voldoende samenhang is, zich diverse maatschappelijke problemen niet of minder voordoen (Van Marissing, 2008: 40). Ook socioloog Putnam (2000) ziet sociale cohesie als positief. Volgens hem gaan mensen tegenwoordig steeds minder met elkaar om en dienen we ons daar ernstig zorgen om te maken. Putnam stelt dat dit nadelige gevolgen voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van de mens meebrengt (Lupi, 2007: 9).

3.2 Sociale cohesie in de wijk

3.2.1 Geschiedenis: verschuiving woonlocatie

Al jaren bestaat er discussie of de woonomgeving al dan niet zorgt voor binding tussen mensen. Met andere woorden draagt de woonomgeving eigenlijk wel bij aan de sociale cohesie? Ongeveer een eeuw geleden waren de stadsbuurten en woonkernen in Nederland de belangrijkste bindende factor voor hun bewoners. Binnen deze gebieden werd in het algemeen gewoond, gewerkt en gerecreëerd. De lokale gebondenheid was een gevolg van het feit dat men indertijd over weinig vrije tijd beschikte en minder mobiel was, zodat slechts kleine afstanden konden worden overbrugd. Hierdoor waren huishoudens genoodzaakt om vlakbij de werkplek van de kostwinner te gaan wonen en waren alle voorzieningen op

het niveau van stadsbuurten en woonkernen. Op deze manier vormden de stadsbuurten en woonkernen een woonplaats voor werkgevers én werknemers, voor arm én rijk en voor jong én oud. Met andere woorden tot diep in de negentiende eeuw werden de lokale woonmilieus gekenmerkt door een zekere mate van verscheidenheid in bewoners. De binding met de plek waar men woonde was eigenlijk vanzelfsprekend en meestal ook noodzakelijk. Dat betekende overigens niet dat iedereen daar even gelukkig mee was. De noodzakelijke plaatsgebondenheid zorgde ervoor dat er weinig ruimte was voor individuele keuzen en voorkeuren.

Na 1900 groeide voor de Nederlanders in toenemende mate de bewegingsvrijheid. Men kreeg meer vrije tijd, had de beschikking over snellere transportmiddelen en had meer geld om verplaatsingen te bekostigen. Op deze manier werd het mogelijk dat huishoudens verder van de werkplek af konden gaan wonen en zo meer keuze hadden om aan hun woonbehoeften te voldoen. Dit leidde tot sociaal-ruimtelijke uitsortering (Lupi, 2007: 11). Mensen van vergelijkbare status gingen steeds vaker bij elkaar wonen. In het begin van de twintigste eeuw vond deze sortering voornamelijk plaats op basis van de sociaal-economische positie die men innam. Dit kwam ruimtelijk gezien tot uiting in de bouw van arbeiderswijken, middenstandsbuurten en wijken voor de welgestelden. De laatste decennia is echter ook sprake van een sortering op basis van overeenkomsten in levensomstandigheden en levensstijl, niet zozeer meer op basis van sociaal-economische positie (Lupi, 2007: 11).

3.2.2 Verliezende betekenis van de buurt

Sinds de jaren zestig is sprake van een woningmarkt die zich afspeelt op het bovenlokale niveau. Sinds die tijd is bij het merendeel van de wijken geen sprake meer van een grote diversiteit aan bewoners. De bewoners zijn bovendien lang niet altijd meer geboren en getogen in de huidige woonplaats. Veel mensen wonen ook niet meer in hun werkplaats, en vice versa brengt men het dagelijks leven ook niet meer uitsluitend door in de woonplaats. Hierdoor is het niet vanzelfsprekend dat men alle andere bewoners kent, gaat men niet altijd intensief met buurtgenoten om en heeft niet iedereen noodzakelijk dezelfde religie en politieke voorkeur.

De afgelopen jaren lijkt dit proces zich in een sneltreinvaart door te zetten. Voor deze ontwikkeling zijn een aantal verklaringen te vinden. Een eerste verklaring is dat ruimere financiële mogelijkheden het toelaten om een woonplek te kiezen die aansluit op iemands leefstijl. Ten tweede is het aantal traditionele gezinnen met een mannelijke kostwinner steeds kleiner geworden en heeft plaats gemaakt voor een groeiende differentiatie tussen huishoudens. De huishoudens verschillen steeds meer wat betreft samenstelling, dagbesteding, etnische achtergrond, financiële situatie en afstand tussen woon- en werkadres. Al naar gelang de financiële situatie en andere kenmerken van het huishouden zoekt men een bijpassende woning en woonomgeving. Het effect van deze ontwikkeling is terug te zien in de buurten in grote steden. Hier vindt een selectieve migratiestroom plaats: in de buurten is te zien dat de bewoners veelal dezelfde maatschappelijke achtergrond en levensstijl hebben. Dit sluit aan op het onderscheid in woningtype, bouwwijze en materiaalgebruik tussen verschillende buurten.

Veel van de bovengenoemde ontwikkelingen zijn met name in Vinex-wijken en andere nieuwe buurten goed zichtbaar. Het gaat om recent gebouwde buurten waar alle bewoners binnen korte tijd nieuwe zijn komen wonen. Een groot deel van deze nieuwe wijken bestaat uit koopwoningen, wat op zijn minst suggereert dat bewoners een woning en woonwijk gekozen hebben die overeenkomt met de specifieke wensen van het huishouden in kwestie. Projectontwikkelaars die nieuwe woonwijken hebben ontwikkeld rekruteren vaak in aansluiting op hun ligging, prijsniveau en inrichting een specifieke doelgroep. Toch is het zo dat veel bewoners, ook die van nieuwe wijken, vaak weinig keuze hebben. Dat geldt niet alleen voor de mensen die op een huurwoning zijn aangewezen, maar gezien de nog steeds heersende woningnood in Nederland ook voor menig koper.

3.2.3 Verminderende buurtbinding?

Op basis van voorgaande paragraaf lijkt geconcludeerd te kunnen worden dat sociale cohesie binnen de buurt nauwelijks meer bestaat. In de literatuur wordt voor deze situatie de term *community lost* gebruikt (Lupi & Mustard, 2004). Toch lijkt het wat voorbarig om te stellen dat binding in de buurt vandaag de dag niet meer bestaat.

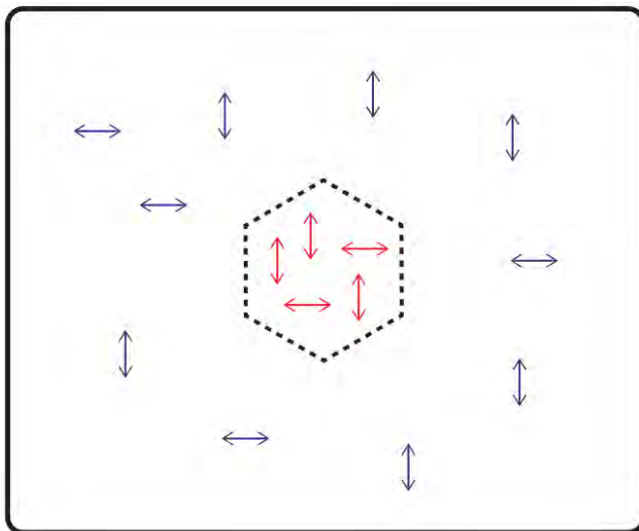
In de wetenschappelijke literatuur (o.a. Van Marissing, 2008; Horst et al., 2001) wordt onderschreven dat de betekenis van nieuwe wijken vaak anders is dan zoals we die kennen van de oudere wijken. Dat betekent echter niet per se dat er sprake is van *community lost*, maar dat de aard van de binding tussen buurt en buurtbewoners aan het veranderen is: *community transformed of liberated*. Hiervoor worden verschillende argumenten aangedragen. Om te beginnen wordt er op gewezen dat er nog steeds bewoners zijn die zich in een achterstandspositie bevinden (met name migranten). Daarnaast zijn er bewoners die weinig mobiel zijn (vooral ouderen). Bovendien is de opkomst van een nieuw type huishouden relevant: de tweeverdieners. Voor dit type huishouden is de buurt weer van betekenis geworden, omdat in een situatie waarin beide ouders werkzaam zijn en bovendien de taak hebben om hun kinderen op te laten groeien, zij sterk gebonden zijn aan tijd. Ze hebben eenvoudigweg de tijd niet om zich over lange afstanden te begeven. Voor deze gezinnen zijn nabijheid en bereikbaarheid opnieuw belangrijk geworden. In deze gezinssituaties krijgt de buurt haar functionele, maar vooral sociale betekenis weer terug (Karsten & Van Kempen, 2001: 20-23). Ten derde is de woonomgeving opnieuw “uitgevonden” als wijze waarop mensen zich van anderen willen onderscheiden en hun status willen uitdrukken. Dit geldt voornamelijk voor oude stadswijken (bijvoorbeeld Bottendaal in Nijmegen en De Pijp in Amsterdam), maar het komt ook voor in nieuwe buurten (De Wijs-Mulkens, 1999). Als laatste draagt Castells (1993: 247-257) de gedachte uit dat de buurt als laagste geografische schaalniveau wederom relevant is. Hij wijst erop dat processen als globalisering ook een tegenreactie oproepen op lokaal niveau. Volgens hem wordt juist in een leefwereld die steeds internationaler wordt, de buurt belangrijk. Het gaat hierbij meer om zaken als veiligheid en identiteit dan om puur functionele relaties.

3.2.4 Binding als meetinstrument voor sociale cohesie

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de bevindingen van Lupi in *Leven in de buurt* (2007), waarin het verband tussen het wonen in een Vinex-wijk en sociale cohesie is getoetst. Het voorliggende onderzoek kan worden gezien als een vervolg op de analyse van Lupi.

Om een aantal redenen is gebruik gemaakt van dezelfde onderzoeksmethodiek, zoals die gehanteerd is door Lupi. Om te beginnen biedt het een passend kader voor het begrip sociale cohesie op (Nederlands) wijkniveau. Daarmee is het direct toepasbaar op dit onderzoek naar privaat beheerde woondomeinen, dat zich immers ook afpeelt op dit schaalniveau. Daarnaast is het van belang om de systematiek van Lupi aan te houden, aangezien de uitkomsten van haar werk als vergelijkingsmateriaal in voorliggend onderzoek worden gebruikt.

Lupi heeft haar onderzoek uitgevoerd in Vinex-wijken. Dit onderzoek speelt zich ook af in Vinex-wijken, maar is meer specifiek: het betreft privaat beheerde woondomeinen in Vinex-wijken. Onderstaande figuur maakt een en ander duidelijk. In het privaat beheerde woondomein (de gestippelde zeshoek) wordt onder buurtbewoners de sociale cohesie onderzocht (de rode pijlen). De uitkomsten hiervan zullen worden vergeleken met de sociale cohesie onder bewoners van een Vinex-wijk (de blauwe pijlen). De gegevens over de eerst genoemde relatie zullen verkregen worden middels primaire dataverzameling, voor de sociale cohesie in de rest van de Vinex-wijk zullen de data van Lupi's onderzoek worden gebruikt.

Figuur 10: Sociale cohesie binnen en buiten privaat beheerde woondomeinen

Met al deze gegevens tezamen is het mogelijk om vergelijkingen te maken. Het is hierbij wel noodzakelijk dat de relaties allemaal op dezelfde manier gemeten worden, om een onbetrouwbare scheve vergelijking te voorkomen. Om deze reden is besloten dezelfde enquêtes (met bijbehorende achterliggende gedachtegang) als Lupi te gebruiken.

Volgens Lupi is sociale cohesie echter niet het juiste criterium om inzicht te krijgen in de processen die zich afspelen in de hedendaagse woonwijken. Zij acht het wetenschappelijk en methodologisch onmogelijk om sociale cohesie puur als lokaal gegeven te bestuderen. Dit verklaart ze als volgt (2007, 10): er is een empirisch probleem omdat sociale cohesie niet als individueel meetbaar kan worden gezien, maar het is een fenomeen dat louter op groepen personen kan worden toegepast. Daarom wordt in het onderzoek van Lupi gebruik gemaakt van het in de sociale geografie veel gebruikte begrip territoriale binding. Territoriale binding kan op verschillende ruimtelijke schaalniveaus aanwezig zijn: straat, buurt, wijk, maar ook gemeentelijk, regionaal of nationaal. In Lupi's onderzoek (evenals voorliggend onderzoek) wordt onderzoek gedaan naar de laagste schaalniveaus: straat, buurt en wijk. Een belangrijke vraag is wat mensen die in dezelfde buurt wonen met elkaar gemeen hebben. En hebben bewoners van een privaat beheerd woondomein meer met elkaar gemeen dan bewoners van een "reguliere" buurt?

Wat verstaat Lupi nu precies onder territoriale binding? In haar opvatting valt territoriale binding, wanneer het bekeken wordt op de laagste schaalniveaus, uiteen in vijf dimensies: economische binding, functionele binding, sociale binding, politieke binding en culturele binding. Binding kan voortkomen uit regelmatig terugkerende activiteiten die per definitie altijd ergens plaatsvinden. Dat is het geval bij de eerste vorm (economische binding). Hierbij staan vragen centraal als: waar werken bewoners en wat is de betekenis van de buurt in vergelijking met die van een ander schaalniveau? Ook voor functionele binding geldt de vraag waar de dagelijkse activiteiten in de zin van het gebruik van voorzieningen plaatsvinden. Maken bewoners gebruik van voorzieningen in de buurt en/of zoeken ze hiervoor locaties verderop? De derde, sociale, dimensie van binding meet de contacten die bewoners hebben: met buurtgenoten, maar ook met mensen in de rest van de wijk. Deze drie vormen van territoriale binding zijn gemeten aan de hand van tijd-ruimtelijk gedrag van bewoners. Het betreft de feitelijke informatie over de dagelijkse activiteitenpatronen. Bij de vierde vorm, de politieke binding, verschuift het perspectief enigszins van gedrag naar ervaringen en opvattingen. Politieke binding gaat over overlast en organisatiegraad/actiebereidheid. Hierbij is een onderscheid te maken tussen daadwerkelijk optreden en de verwachting over toekomstig optreden. De culturele binding, die van de identificatie met de woonplek, gaat helemaal niet meer over tijd-ruimtelijk gedrag, maar over de wijze waarop bewoners hun woonplek in het verhaal over zichzelf verwerken. Wonen maakt immers onderdeel uit van de sociale expressie. In hoeverre identificeren bewoners zich met hun woonplaats en de fysieke en sociale omgeving die hun buurt kenmerkt? Hier komt ook de vraag aan de orde of bewoners zich thuis voelen in de buurt.

In onderstaande tabel volgt een overzicht van de besproken dimensies van territoriale binding.

Dimensie	Toelichting	Indicatoren
Economische binding	De economische binding omvat alle relaties waarbij het gaat om inkomenswerving, het is primair een werkgerelateerde binding.	De plaats waar mensen werken, het aantal uren van betaald werk, reistijd woon-werk verkeer.
Functionele binding	Hier gaat het om het gebruik van diensten en voorzieningen door bewoners en de plek waar deze zich bevinden.	De aanwezigheid (en locatie) van school-, zorg-, winkel- en groenfaciliteiten, evenals culturele, sportieve en recreatieve voorzieningen.
Sociale binding	Sociale binding omvat alle communicatieve relaties tussen mensen.	Aanwezigheid van relaties in eigen buurt, diepgaande/oppervlakkige relaties
Politieke binding	Politieke binding gaat over relaties van zeggenschap en controle die zich uiten in betrokkenheid.	Zorg dragen voor een schone en prettige leefomgeving: in actie komen wanneer men hinder ondervindt
Culturele binding	In dit geval draait het om identificatie met een bepaalde plek en haar bewoners. Voelt men zich thuis in de wijk en is men daar trots op of is men vooral gehecht aan de eigen woning.	Het voelen van verbondenheid met de buurt en de buurtbewoners. De wijk belangrijker vinden dan de eigen woning.

Tabel 3: Dimensies van territoriale binding

Lupi meet het begrip sociale cohesie dus aan de hand van vijf vormen van bindingen (economische, functionele, sociale, politieke en culturele binding). In voorliggend onderzoek is gekozen voor eenzelfde aanpak, met uitzondering van de economische binding. Bij deze dimensie heeft Lupi gemeten in hoeverre bewoners dichtbij of juist verder weg van huis werken. Dit is echter gemeten vanaf een hoger schaalniveau dan de wijk, want, zo zegt zij: "economische binding speelt in de wijk geen rol en is pas vanaf wijkniveau te meten" (Lupi, 2007: 242). Dit onderzoek speelt zich echter af binnen de wijk, waardoor economische binding dan ook niet relevant is.

3.2.5 Intervenierende variabelen

De literatuur laat zien dat bindingen tussen bewoners verschillen. Wat dit betreft maken we een onderscheid tussen persoonlijke kenmerken, huishoudenskenmerken en woongeschiedenis.

Persoonlijke kenmerken

Persoonlijke kenmerken zijn de klassieke achtergrondvariabelen van leeftijd en sekse. Onderzoek laat zien dat vrouwen meer op hun buurt gericht zijn dan mannen (Kruythoff, 1993: 35). Het is bekend dat jongeren en jong volwassenen hun bindingsvelden sterk verspreid hebben, terwijl gezinnen meer buurtgericht zijn (Dingman, 1997: 129).

Huishoudenssituatie

Verondersteld wordt dat de aanwezigheid van kinderen in het gezin invloed heeft op de mate van binding. Huishoudens met kinderen zouden sterker bij de eigen woonwijk betrokken zijn dan kinderloze huishoudens. Kinderen zijn van directe invloed op de binding met de buurt. Het is bekend dat kinderen vaak aanleiding geven voor burenccontacten en uit studies blijkt dat ze een grote invloed hebben op buurtgebruik en –betrokkenheid (Karsten & Blom, 2002: 86-91).

Woongeschiedenis

Uit onderzoeken naar buurtbinding in oude stadswijken, en dan vooral herstructureringswijken, is duidelijk af te leiden dat ook de persoonlijke woongeschiedenis een belangrijke rol speelt. Reeds lange tijd wijzen sociologen en geografen erop dat de binding toeneemt met de woontijd. Naarmate men ergens mee vertrouwd raakt, gaat men zich er ook aan hechten (Van der Horst & Kleinhans, 2002: 12).

Deze drie bovengenoemde variabelen kunnen gezien worden als variabelen op de eerder genoemde vijf dimensies van territoriale binding. Om te voorkomen dat het onderzoek qua omvang buiten de proporties van een masterthesis zou vallen, is er gemakshalve van uitgegaan dat de persoonlijke kenmerken (man-vrouw, leeftijd) van de bewoners van de privaat beheerde woondomeinen en de rest van de Vinex-wijk dezelfde zijn. De woongeschiedenis wordt in het onderzoek buiten beschouwing gelaten, omdat de Vinex-wijk recent is opgeleverd en de meeste bewoners er even lang wonen. Hiermee blijft de huishoudenssituatie over als relevante intervenierende variabele.

3.3 Samengevat

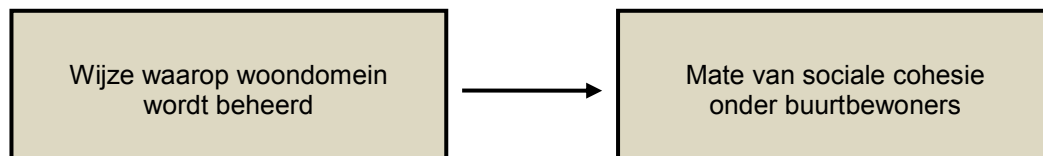
Sociale cohesie is een veelomvattend begrip dat zich afspeelt op meerdere schaalniveaus. Een van die schaalniveaus is de wijk. Alhoewel de betekenis van de wijk voor de sociale cohesie de laatste jaren is veranderd, vervult deze nog steeds een sociale functie. Wanneer er gesproken wordt over wijkgebonden sociale cohesie valt het begrip uiteen in vier dimensies, namelijk functionele, sociale, politieke en culturele binding. De intervenierende variabele die van belang is voor dit onderzoek, is de huishoudenssituatie.

4. Conceptueel model

In de twee voorgaande hoofdstukken is het theoretische fundament voor het onderzoek gelegd. Dit hoofdstuk heeft als doel om de besproken begrippen in een model te vatten: het conceptuele model. Dit model geeft de veronderstelde relatie tussen sociale cohesie en privaat beheerde woondomeinen weer.

4.1 Variabelen

Het is nu duidelijk welke twee variabelen in dit onderzoek centraal staan. In onderstaand model staan ze nogmaals weergegeven, waarbij wordt uitgelegd wat de veronderstelde relatie is tussen deze twee variabelen. De onderstaande figuur geeft de eerste versie van het conceptueel model weer. In de tweede paragraaf wordt dit model uitgebreid met input uit de hoofdstukken 2 en 3.

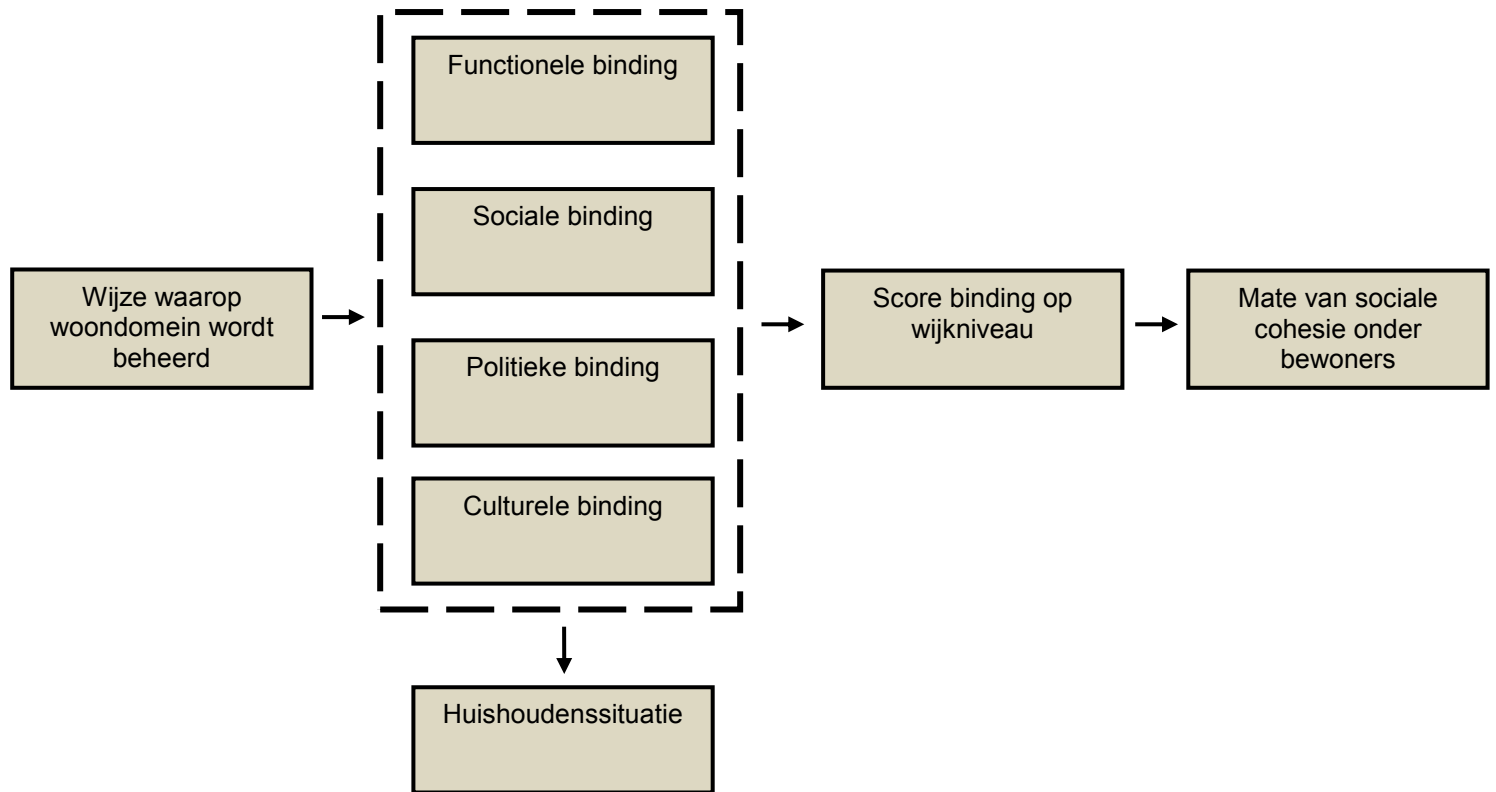

Figuur 11: Globaal conceptueel model

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is de wijze waarop een buurt beheerd wordt. Een buurt staat hier voor een duidelijk afgebakend geografisch gebied. Bij deze wijze van beheer wordt onderscheid gemaakt tussen (1) privaat beheerde woondomeinen en (2) niet-privaat beheerde woondomeinen, oftewel “normale” buurten. De veronderstelling is dat de onafhankelijke variabele de afhankelijke variabele beïnvloedt. De afhankelijke variabele staat in dit geval voor de mate van sociale cohesie onder buurtbewoners. Op basis van deze veronderstelling wordt in dit hoofdstuk de theorie rondom deze concepten verder uitgewerkt. Hiermee is het mogelijk om aan het eind van dit hoofdstuk bovenstaand model verder in te vullen en tot een uitgebreider conceptueel model te komen.

4.2 Conceptueel model

Gebruikmakend van de theorieën die in voorgaande hoofdstukken zijn behandeld kan het voorlopig conceptueel model, zoals hiervoor gepresenteerd, verder worden aangevuld. Hierdoor ontstaat de definitieve versie van het conceptueel model zoals het in dit onderzoek wordt gebruikt.

Figuur 12: Uitgebreid conceptueel model

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek (de wijze waarop een buurt beheerd wordt) heeft invloed op de binding onder buurtbewoners. De binding onder buurtbewoners bestaat uit vier dimensies: functionele, sociale, politieke en culturele binding. Wanneer deze binding gemeten wordt kan een score voor territoriale binding op wijkniveau worden vastgesteld. Deze score zegt iets over de binding op individueel niveau, wat de mogelijkheid biedt om vervolgens een uitspraak te doen over de sociale cohesie in de buurt. De vier verschillende soorten binding worden tevens beïnvloed door de huishoudenssituatie. Gemakshalve is ervan uitgegaan dat de persoonlijke kenmerken gemiddeld gezien bij Vinex-wijken en privaat beheerde woondomeinen gelijk zijn. Wanneer met dit aspect ook rekening gehouden zou moeten worden, zou het onderzoek te complex worden en zou deze het schaalniveau van een masterthesis overstijgen. Het eerder genoemde aspect woongeschiedenis valt om deze reden ook weg.

Deel B: Empirie

5. Analyse casussen

In dit hoofdstuk worden vijf woondomeinen beschreven en geanalyseerd. Van elk domein zal eerst met een korte beschrijving en foto's een impressie worden gegeven. Vervolgens zal aan de hand van de aspecten van beheer het domein worden geanalyseerd. Op onderstaande kaart is de locatie van de woondomeinen, gelegen in de provincies Utrecht en Gelderland, weergegeven.

Figuur 13: Situering woondomeinen

In hoofdstuk 2 (Privaat beheerde woondomeinen) is uitgelegd in welke aspecten beheer kan worden onderverdeeld. Deze zijn toegelicht in onderstaande tabel. Ten behoeve van de leesbaarheid is de tabel hier opnieuw opgenomen. Voor elk te behandelen privaat beheerd woondomein zal in dit hoofdstuk deze tabel worden ingevuld.

Aspect	Toelichting
Organisatorisch	De wijze waarop het woondomein bestuurd wordt. In hoeverre hebben de bewoners wat te zeggen? Hebben bewoners inspraak gehad bij de ontwikkeling van het domein of heeft de ontwikkelaar alles ontwikkeld voordat de woningen werden verkocht?
Juridisch	Op welke wijze is juridisch vastgelegd in hoeverre de bewoners eigenaar zijn van het woondomein?
Financieel	De financiële verplichtingen van de bewoners. De mate van financiële steun van de gemeente.

Tabel 4: Aspecten van beheer

5.1 De Kersentuin – Parkwijk (Utrecht)

5.1.1 Algemene gegevens en impressie

Aantal woningen

94 woningen

Verhouding koop – huur

66 koopwoningen – 28 huurwoningen

Realisatie

2003

Voorzieningen

Parkeergarage; projecthuis

Ontwikkelingspartners

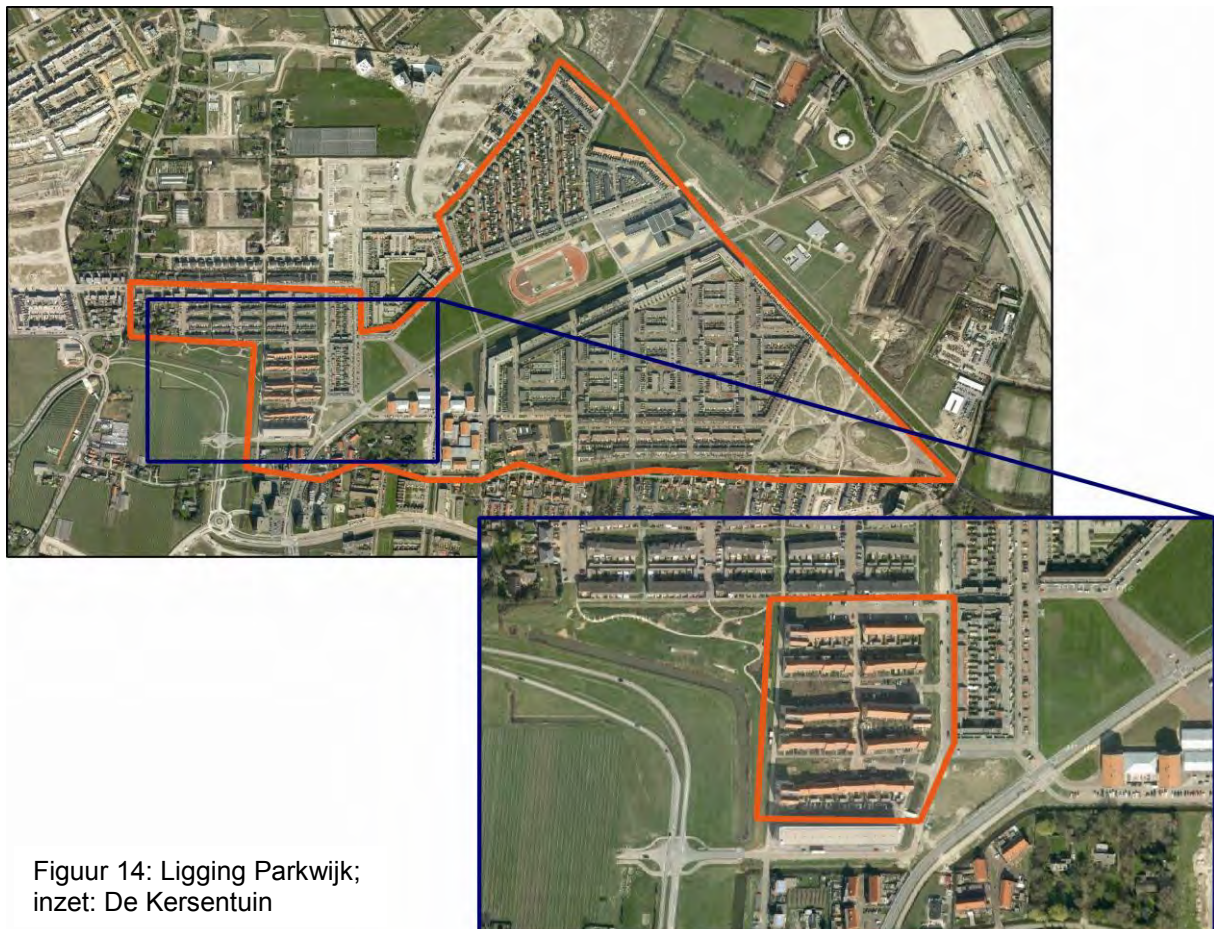
Portaal Ontwikkeling Utrecht; Gemeente Utrecht, Projectbureau Leidsche Rijn; Hydron Midden-Nederland, Utrecht

Architect/stedenbouwkundig ontwerp

Architecten- en ingenieursbureau Kristinsson, Deventer (Jón Kristinsson en Edo Keijzer)

Aannemer

Slokker, Huizen

Figuur 14: Ligging Parkwijk;
inzet: De Kersentuin

Figuur 15: Impressie De Kersentuin
(Bron: foto's auteur, 2011)

5.1.2 Beschrijving

De Kersentuin is een buurt bestaande uit 94 woningen gelegen in de wijk Parkwijk. Parkwijk is een onderdeel van de Vinex-opgave Leidsche Rijn in de gemeente Utrecht. Duurzaamheid is het centrale begrip in dit domein. In de Kersentuin staan energiezuinige en duurzame gebouwen in een groene en autoluwe omgeving. Het is een gevarieerde buurt, omdat vrijwel geen enkele woning hetzelfde is, waardoor er ruimte wordt geschapen voor een diverse groep bewoners. De gebouwen zijn duurzaam omdat bij de bouw zoveel mogelijk milieuvriendelijke en herbruikbare materialen zijn toegepast. Er is veel groen in de buurt gebracht door drie gemeenschappelijke binnentuinen te creëren. Daarnaast is het gebruikelijke aantal parkeerplaatsen verminderd in ruil voor meer groen. Een halfondergrondse parkeergarage biedt plaats aan ongeveer vijftig auto's, waardoor deze grotendeels uit het straatbeeld zijn verdwenen (De Kersentuin, n.d.).

5.1.3 Analyse beheer

De gemeente Utrecht heeft bij het begin van de bouw van Leidsche Rijn burgers uitgenodigd om plannen te maken voor het realiseren van een duurzame woonwijk. De toekomstige bewoners van de De Kersentuin hebben op dit initiatief gereageerd. Zij wilden een ecologisch verantwoorde en sociaal duurzame woonomgeving en hebben daartoe zelf bijgedragen aan de ontwikkeling van hun eigen buurt, die is voorzien van diverse technische voorzieningen voor milieuvriendelijk wonen. De formulering van een programma van eisen, de onderhandelingen met de gemeente en de aannemer, zoektochten naar leveranciers van duurzame materialen, samenwerking met een woningcorporatie: al deze activiteiten zijn door de bewoners van De Kersentuin zelf uitgevoerd.

De totstandkoming van De Kersentuin is een proces van zeven jaar geweest. De bouw van het project startte net voor de zomer van 2002 en is eind 2003 afgerond. De Kersentuin is daarmee een buurt die is ontstaan uit particulier ondernemerschap, het initiatief lag volledig bij de (toekomstige) bewoners. Het openbaar gebied is in eigen beheer ontworpen en wordt ook in eigen beheer onderhouden.

Met het kopen of huren van een woning in De Kersentuin worden de bewoners automatisch lid van de bewonersvereniging. Leden kunnen gebruik maken van het zogenaamde projecthuis, de wasmachineruimte, het gezamenlijke kantoor, bolderkarren, een bakfiets en tuingereedschap. Van de leden wordt een actieve rol binnen de vereniging verwacht. Binnen De Kersentuin zijn meerdere werkgroepen/commissies actief. De bewonersvereniging houdt vijf tot zes algemene vergaderingen per jaar, waarin de bewoners gezamenlijk de zaken bepalen die ze in De Kersentuin willen realiseren. De bewonersvereniging heeft algemene regels opgesteld met betrekking tot de tuinafscheidingen tussen openbaar en privéterrein. Daarnaast heeft de bewonersvereniging het *Kersennet* gerealiseerd: een glasvezelnetwerk voor breedband internet, telefonie en televisie.

In 2003 is een Vereniging van Eigenaren opgericht. De VvE regelt het gezamenlijk onderhoud aan de buitenzijde van de woningen. Belangrijke consequentie hiervan is dat er servicekosten betaald moeten worden (wettelijk verplicht) en dat niets aan de buitenkant van de woning mag worden veranderd zonder toestemming vooraf van de VvE. De opzet van de VvE is vastgelegd in de splitsingsakte. Deze is door een notaris opgesteld en vastgelegd bij het ontstaan van de VvE, waarmee het juridische fundament van de VvE is gelegd. De akte is ingeschreven in de openbare en niet openbare registers van het kadaster. Iedereen heeft de mogelijkheid kennis te nemen van de inhoud van de splitsingsakte. In deze akte is het aandeel van iedere eigenaar in de totale kosten conform een verdeelsleutel vastgelegd.

Nieuwe bewoners zijn verplicht om eenmalig 100 euro inleggeld te betalen. Daarnaast kost het verplichte lidmaatschap 10 euro per maand (De Kersentuin, n.d.).

Aspect	Omschrijving
Organisatorisch	Het openbaar gebied is in eigen beheer ontworpen en wordt ook in eigen beheer onderhouden. Er zijn regels opgesteld voor het gezamenlijk onderhoud. Daarnaast kunnen bewoners gebruik maken van een aantal gemeenschappelijke faciliteiten.
Juridisch	De bewonersvereniging is juridisch vastgelegd in een Vereniging van Eigenaren (VvE)
Financieel	Eenmalige inlegkosten van 100 euro, daarnaast 10 euro lidmaatschap per huishouden per maand (geen onderscheid tussen koop- of huurwoning).

Tabel 5: Beheer De Kersentuin

5.2 De Leidsche Tuin – Veldhuizen (Utrecht)

5.2.1 Algemene gegevens en impressie

Aantal woningen

41 woningen: 23 eengezinswoningen en 18 appartementen

Verhouding koop – huur

Allen koop

Realisatie

2003

Opdrachtgever

Bouwfonds Fortis

Architect/stedenbouwkundig ontwerp

De Zwarte Hond, Groningen/Rotterdam

Voorzieningen

Geen

Figuur 16: Ligging Veldhuizen; inzet: De Leidsche Tuin

Figuur 17: Impressie De Leidsche Tuin
(Bron: foto's auteur, 2011)

5.2.2 Beschrijving

De Leidsche Tuin bevindt zich in de wijk Veldhuizen, wat evenals De Kersentuin onderdeel is van de nieuwbouwlocatie Leidsche Rijn in Utrecht. De woningen van dit domein zijn eengezinswoningen en appartementen in een hogere prijsklasse. Aan de oostzijde grenst het complex direct aan het water, terwijl het aan de westzijde uitkijkt op een gemeenschappelijke tuin. Het complex wordt diagonaal doorsneden door de loop van een Romeinse weg, die hier recentelijk werd ontdekt. De basisgedachte was om hoogwaardige eengezinswoningen en appartementen met ruime, eigen buitenruimten in een zeer hoge dichtheid te realiseren. Een deel van de beschikbare grond kon op deze manier worden vrijgehouden om een bestemming te krijgen als gemeenschappelijke tuin met fruitbomen.

Het gehele complex wordt ontsloten via een binnenstraat die onder de grote terrassen doorloopt. De terrassen sluiten aan één zijde aan op de woonkamer en hebben tevens een trap naar de gemeenschappelijke tuin. Het project is bijzonder vanwege de programmatische opbouw: in één gebouw worden liefst zestien woningtypen gegroepeerd. Deze zijn gesitueerd tussen een grote gemeenschappelijke tuin en een waterbassin. De tuin met kersenbomen is collectief bezit (Architectenweb, 2005).

5.2.3 Analyse beheer

In tegenstelling tot het andere privaat beheerde woondomein in de Leidsche Rijn (De Kersentuin) is dit woondomein niet ontwikkeld door de toekomstige bewoners, maar door projectontwikkelaars in samenwerking met een stedenbouwkundig bureau (De Zwarte Hond). De woningen kennen geen privé buitenruimte, maar één grote gemeenschappelijke tuin. Deze tuin wordt niet door de bewoners zelf onderhouden, maar dit wordt uitbesteed aan een hoveniersbedrijf (Architectenweb, 2005).

De bewonersvereniging is juridisch vastgelegd in een Vereniging van Eigenaren (VvE), waarbij de verplichte servicekosten 69 euro per maand per huishouden bedragen (Funda, n.d.).

Aspect	Omschrijving
Organisatorisch	Het domein is niet in eigen beheer ontwikkeld. Het onderhoud voor de gezamenlijke tuin wordt uitbesteed aan een hoveniersbedrijf
Juridisch	De bewonersvereniging is juridisch vastgelegd in een Vereniging van Eigenaren (VvE)
Financieel	De servicekosten bedragen 69 euro per huishouden per maand

Tabel 6: Beheer De Leidsche Tuin

5.3 De Waterkamer – Osseveld (Apeldoorn)

5.3.1 Algemene gegevens en impressie

Aantal woningen

158 woningen

Verhouding koop – huur

107 koop – 51 huur

Realisatie

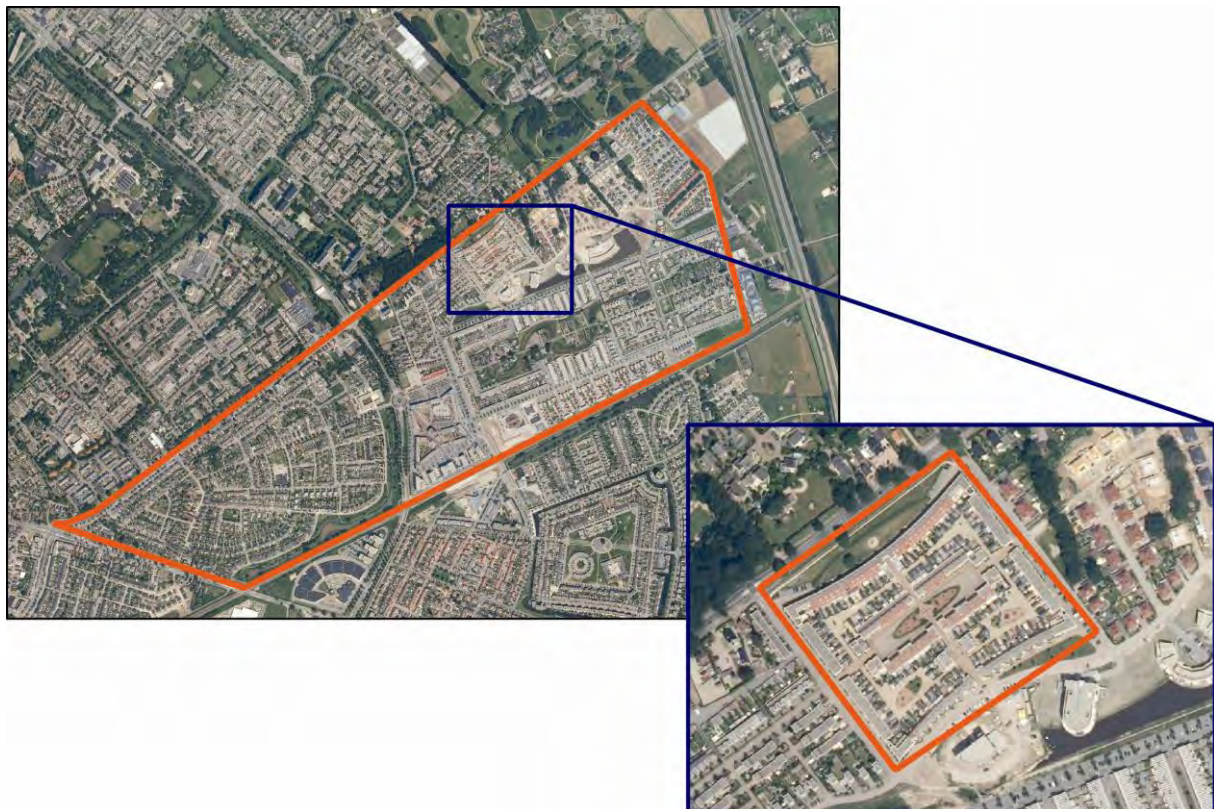
2011

Initiatiefnemers

Woningcorporatie De Woonmensen

Voorzieningen

geen

Figuur 17: Ligging Osseveld; inzet: De Waterkamer

Figuur 18: Impressie De Waterkamer
(Bron: foto's auteur, 2011)

5.3.2 Beschrijving

De Waterkamer bestaat uit drie straten en is gelegen in de Apeldoornse wijk Osseveld. In het midden van het domein bevindt zich een gemeenschappelijk binnenplein. Daarnaast zijn in de Waterkamer een speelpleintje, een grasveld en diverse speeltoestellen voor gezamenlijk gebruik te vinden.

5.3.3 Analyse beheer

In dit domein beheert een zogeheten Vereniging van Wijkeigenaren (VvW) de openbare ruimte. De verantwoordelijkheden van deze VvW betreffen voornamelijk het beheer van de binnenterreinen en het onderhoud van gevels en bergingen. De 107 eigenaar-bewoners hebben als lid twee stemmen, de 51 huurders en de corporatie hebben per woning één stem. Het project is een initiatief van woningcorporatie De Woonmensen.

Volgens de woningcorporatie is de kwaliteit van de woonomgeving een belangrijke factor voor de verhuurbaarheid van woningen. In hun ogen schieten gemeenten soms tekort in het onderhoud van de woonomgeving. Aan de andere kant is het gedrag van bewoners zelf van belang. Meer binding met de omgeving betekent meer sociale controle en minder rommel op straat, aldus de woningcorporatie. Het doel van het project is dan ook om eigenaar-bewoners en huurders bij het beheer van de woonomgeving te betrekken.

Het idee voor een Vereniging van Wijkeigenaren is aangezwengeld door Wooncirkel, een samenwerkingsverband van tien landelijk verspreide woningbouwcorporaties. Wooncirkel heeft tot doel productontwikkeling en innovatie te stimuleren. De ontwikkeling van het idee is vervolgens ondersteund door de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV).

Zoals de Vereniging van Eigenaren zorg draagt voor het gezamenlijk beheer van een pand, is het doel van een Vereniging van Wijkeigenaren bewoners te betrekken bij het beheer van de woonomgeving. Dit geldt voor huurders en voor eigenaar-bewoners. De VvW kan bijvoorbeeld als opdrachtgever optreden bij het onderhoud van de woonomgeving, terwijl de gemeente en de woningcorporatie het onderhoudsbudget beschikbaar stellen.

De leden van Vereniging van Wijkeigenaren De Waterkamer betalen maandelijks €3 contributie en €1 voor het onderhoud van de openbare ruimte. Bovenop dit vaste deel betaalt elk lid een variabel deel. De hoogte van dit bedrag hangt onder andere af van de grootte van de woning en het bedrag dat de vereniging in kas heeft. Het gaat om een bijdrage voor gedeeld onderhoud, dat normaal voor rekening komt van eigenaren (gevelonderhoud en bergingen). Bij huurwoningen wordt dit bedrag gedeeld tussen de woningcorporatie en de huurder. Deze gelden dekken ook de kosten van verenigingsactiviteiten en het beheer van de binnenterreinen. Voor huurders is de contributie een variant op de bekende servicekosten.

Hiernaast levert de gemeente Apeldoorn een jaarlijkse bijdrage van ongeveer 7.350 euro aan de vereniging voor onderhoud van de groenvoorzieningen. Dit stuk groen zou normaal gesproken door de gemeente onderhouden worden, maar in dit geval wordt het als het ware door de gemeente uitbesteed aan de vereniging.

De woningen in De Waterkamer in Osseveld-Oost zijn opgeleverd in 2001. Als nieuwe bewoners zich hier willen vestigen, weten ze van tevoren dat lidmaatschap van de Vereniging van Wijkeigenaren deel uitmaakt van de koop of huur. De gemeentelijke diensten zijn erg tevreden over de mate van onderhoud in De Waterkamer. Het concept van een Vereniging van Wijkeigenaren heeft gezorgd voor extra samenhang binnen de buurt, aldus de VvW. Op initiatief van de VvW De Waterkamer wordt er bijvoorbeeld tijdens de kerstdagen een grote kerstboom geplaatst, waaromheen de bewoners chocolademelk drinken (Gemeente Apeldoorn, 2005).

Aspect	Omschrijving
Organisatorisch	In de algemene ledenvergaderingen hebben eigenaar-bewoners meer zeggenschap dan huurders. Op deze ledenvergaderingen wordt besloten hoeveel en op welke wijze kosten voor het beheer worden gemaakt. De 107 eigenaar-bewoners hebben als lid twee stemmen, de 51 huurders per woning één stem. De woningcorporatie heeft in totaal 51 stemmen in te brengen.
Juridisch	Het beheer en de verplichte kosten voor het lidmaatschap zijn vastgelegd door de Vereniging van Wijkeigenaren (VvW).
Financieel	Maandelijks 3 euro contributie en 1 euro voor het onderhoud van de openbare ruimte. Bovenop dit vaste deel betaalt elk huishouden een variabel deel. De hoogte van dit bedrag hangt onder andere af van de grootte van de woning en het bedrag dat de vereniging in kas heeft. De gemeente Apeldoorn levert een jaarlijkse bijdrage van ongeveer 7.350 euro aan de vereniging voor onderhoud van het omliggende groen.

Tabel 7: Beheer De Waterkamer

5.4 De Burcht – Woudhuis (Apeldoorn)

5.4.1 Algemene gegevens en impressie

Aantal woningen

32 huizen

Verhouding huur-koop

Allen koop

Realisatie

2001

Opdrachtgever

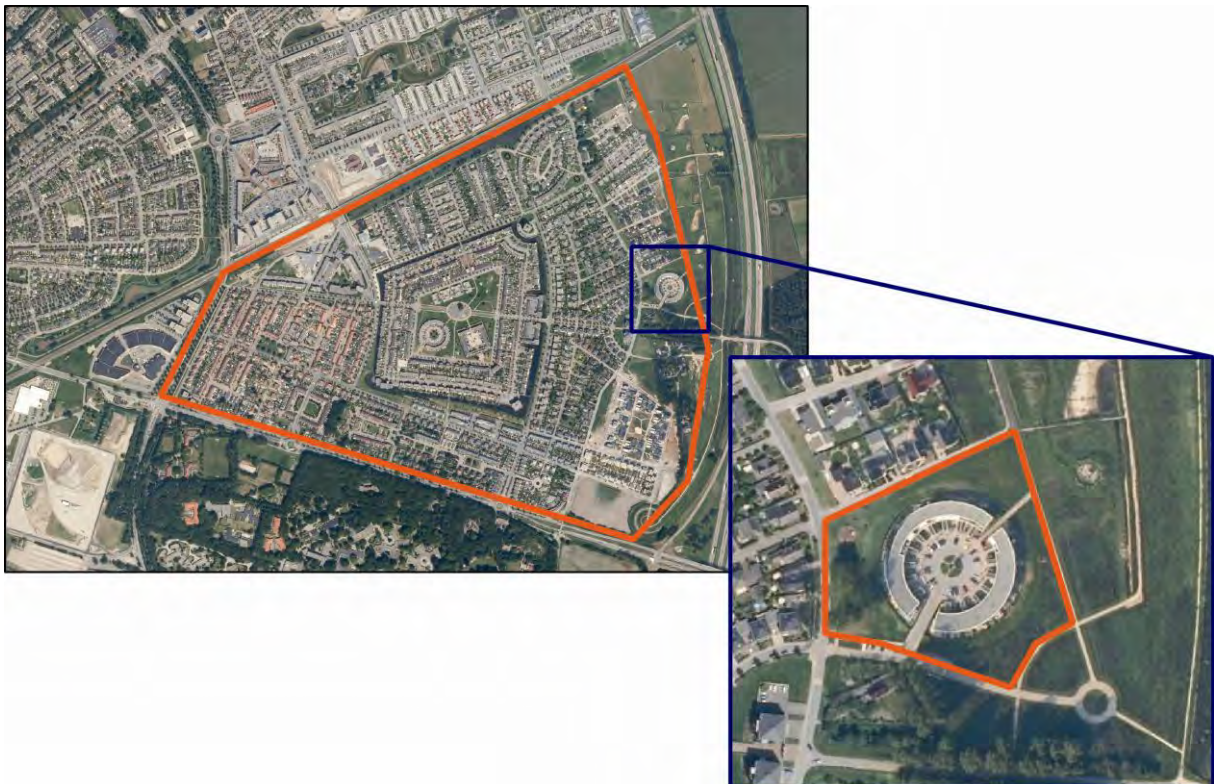
Le Clercq planontwikkeling

Architect/stedenbouwkundig ontwerp

Splinter Architecten

Voorzieningen

geen

Figuur 19: Ligging Woudhuis; inzet: De Burcht

Figuur 20: Impressie De Burcht
(Bron: foto's auteur, 2011)

5.4.2 Beschrijving

De Burcht bestaat uit één straat met 32 woningen en is gelegen aan de rand van de wijk Woudhuis in Apeldoorn. Het binnenterrein met parkeerplaatsen en een bijbehorende tuin is gedeeld eigendom. De woningen in het domein werden in 2001 opgeleverd.

5.4.3 Analyse beheer

De bewoners van de 32 woningen zijn verenigd in een Vereniging van Eigenaren. Deze vereniging zorgt voor het onderhoud van de tuin, beukenhaag, straatverlichting en de rest van de openbare ruimte. Elk huishouden betaalt hiervoor € 28,10 per maand (Funda, n.d.). Hiermee wordt alles onderhouden en wordt er direct ingegrepen bij schade en vernielingen.

Aspect	Omschrijving
Organisatorisch	De Vereniging van Eigenaren zorgt zelf voor de onderhoud van de tuin, straatverlichting, beukenhaag en de rest van de openbare ruimte.
Juridisch	Het beheer en de verplichte kosten van het lidmaatschap zijn vastgelegd door de Vereniging van Eigenaren (VvE).
Financieel	Ieder huishouden is verplicht om 28,10 euro per maand te betalen.

Tabel 8: Beheer De Burcht

5.5 Stadstuin – Nieuwland (Amersfoort)

5.5.1 Algemene gegevens en impressie

Aantal woningen

760 woningen

Verhouding koop/huur

640 koopwoningen / 120 huur

Realisatie

2001

Initiatiefnemer

Gemeente Amersfoort

Ontwikkelaar

Heijmans IBC Vastgoed en Latei projectontwikkeling

Architect

SVP Architectuur en stedenbouw

Landschap

Adviesbureau Haver Droeze

Voorzieningen

Schietvereniging, scouting, Koninkrijkszaal (bijeenkomst ruimte voor Jehova's getuigen)

Figuur 21: Nieuwland; inzet: Stadstuin

Figuur 22: Impressie Stadstuin
(Bron: foto's auteur, 2011)

5.5.2 Beschrijving

De buurt Stadstuin telt 760 woningen en ligt in de kop van de Vinex-wijk Nieuwland in Amersfoort. De bebouwing is divers: eengezinswoningen, beneden- en bovenwoningen, rug-aan-rugwoningen en appartementen. Ze zijn door verschillende architecten ontworpen, maar in beeld en kwaliteit goed op elkaar afgestemd. Aan de inrichting van de parkachtige buitenruimte is veel aandacht besteed. Het parkeren wordt zoveel mogelijk inpandig opgelost (veelal onder de woningen).

Stadstuin was het laatste deel van de wijk Nieuwland dat werd ontwikkeld. Een van de consequenties die dit met zich mee bracht was dat er op deze locatie plek gevonden moest worden voor een groot aantal, aan diverse partijen toegezegde bouwlocaties. Het programma omvatte 120 sociale huurwoningen, 180 sociale koop en ongeveer 260 vrije koopwoningen. Daarnaast was er ook plek ingeruimd voor een schietvereniging, een scoutinggroep en een bijeenkomstzaal voor Jehova's getuigen. In de loop van het planproces is daar bovendien een instelling voor lichamelijk en verstandelijk gehandicapten bijgekomen. Uiteindelijk heeft Heijmans IBC Vastgoed het project risicodragend overgenomen. Zij hebben behalve de woningen ook het gebied ontwikkeld.

Tijdens het proces maakte het stedenbouwkundige bureau SVP in samenspraak met de ontwikkelaars twee belangrijke keuzes: de bewoners kregen niet afzonderlijk een kleine privé tuin, maar samen één groot gemeenschappelijk park. Daarnaast werd de keuze gemaakt dat de auto's in of onder de bouwblokken geparkeerd konden worden. Hierdoor is er minder verharding nodig en blijft er meer plek over voor groen (Lohof en Reijndorp, 2006: 103-104).

5.5.3 Analyse beheer

Om de kwaliteit van het woongebied te waarborgen is de organisatie van eigendom en beheer grondig vastgelegd. Het gemeenschappelijke groen en de wandelpaden zijn *mandelig* (gemeenschappelijk) eigendom van de gezamenlijke huiseigenaren, waaronder ook de woningcorporatie en de schietvereniging. Elke bewoner is voor 1/763 deel eigenaar van een niet nader te benoemen deel groen. De gemeente Amersfoort is eigenaar van de wegen, het open water, de riolering, de bruggen en de geluidswal. Bewoners hebben voor 50 jaar het beheer afgekocht voor een som van 5000 euro per huishouden. De beheerkosten voor de huurwoningen zijn verwekt in de huurprijs. De gemeente stopt jaarlijks het gemeentelijke budgetbeheer in eenzelfde fonds. De Stichting Stadstuin is verantwoordelijk voor o.a. het budgetbeheer.

In de stichting zijn de huiseigenaren, de eigenaren van de overige gebouwen en ook de gemeente vertegenwoordigd. De stichting heeft als opdracht het beheer uit te laten voeren volgens de bindende afspraken in het beheerplan, waarin het uitgangspunt is dat bewoners zoveel mogelijk bij het beheer worden betrokken, onder het motto „meebetalen, meebepalen en meedoen’. Hoewel het eerste beheerplan is opgesteld door de gemeente, is de stichting bevoegd om het beheerplan te wijzigen.

In het algemeen worden met deze organisatieconstructie de belangen van alle partijen voor de lange termijn gewaarborgd. Het belang van bewoners daarin is bijvoorbeeld de invloed die kwaliteit van de buitenruimte kan hebben op de waardeontwikkeling van onroerend goedzaken. De gemeente blijft eindverantwoordelijke voor de kwaliteit van de openbare ruimte.

De afspraken die in het beheerplan zijn vastgelegd kunnen op verschillende manieren worden afgedwongen. Ten aanzien van het plaatsen van schuttingen zijn specifieke voorwaarden opgenomen, gekoppeld aan een boeteclausule. Een parkwachter die door de stichting is aangesteld is belast met het toezicht (Lohof en Reijndorp, 2006: 103-105).

Aspect	Omschrijving
Organisatorisch	De bewonersvereniging Stichting Stadstuin is belast met het onderhoud van de wandelpaden en het groen. Dit wordt niet door de bewoners zelf gedaan, maar uitbesteed aan een hoveniersbedrijf.
Juridisch	Juridisch is vastgelegd dat elk huishouden eigenaar is van 1/763 deel van een niet nader te benoemen deel groen.
Financieel	Bewoners hebben voor vijftig jaar het beheer afgekocht voor een som van 5000 euro per huishouden. De beheerskosten voor de huurwoningen zijn verwerkt in de huurprijs.

Tabel 9: Beheer Stadstuin

5.6 Samengevat

Dit hoofdstuk heeft een impressie gegeven van de woondomeinen en er is inzichtelijk gemaakt op welke wijze ze beheerd worden. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen de organisatie, het juridische aspect en het financiële. Opvallend is dat, behalve De Kersentuin, geen enkel woondomein in samenspraak met de toekomstige bewoners is ontwikkeld. In vier van de vijf gevallen heeft een projectontwikkelaar -al dan niet in samenspraak met gemeenten of andere partijen- de domeinen ontwikkeld en pas naderhand zijn de woningen in de verkoop gegaan.

Verder is een tweedeling te zien in de organisatie van het beheer. In De Kersentuin en De Burcht wordt de openbare ruimte door de bewoners zelf onderhouden, terwijl in Stadstuin, De Waterkamer en De Leidsche Tuin het beheer wordt uitbesteed aan derden. De kosten hiervoor worden door middel van een verplichte bijdrage door de bewoners gedekt. In sommige gevallen springt de gemeente financieel bij.

In alle woondomeinen is een Vereniging van Eigenaren actief. Deze verenigingen bepalen voornamelijk op welke wijze het geld voor onderhoud wordt besteed. De organisatiestructuur is niet bij elk domein

hetzelfde. Sommige domeinen, waaronder De Burcht, hebben een vrij eenvoudige organisatiestructuur waarbij ieder huishouden evenveel inspraak heeft. Andere woondomeinen, met name Stadstuin en De Waterkamer, hebben een complexere organisatiestructuur. Dit komt omdat deze domeinen in aantallen woningen een stuk groter zijn en omdat er sprake is van zowel koop- als huurwoningen.

6. Resultaten enquêtes

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de enquêtes gepresenteerd. De vier aspecten van territoriale binding zullen in vier afzonderlijke paragrafen behandeld worden. In elke paragraaf wordt per woondomein aangegeven in hoeverre er binding onder de bewoners bestaat. Het hoofdstuk zal worden afgesloten met een overzichtstabel, waarin de resultaten van alle vijf de domeinen geïntegreerd zullen worden. In deze tabel wordt tevens een vergelijking gemaakt met de binding van de bewoners van de rest van de Vinex-wijk, waarvoor de uitkomsten van het onderzoek van Lupi worden gebruikt.

6.1 Opzet

Alle huishoudens in de vijf domeinen zijn benaderd om de enquête in te vullen. In totaal gaat het om 1084 huishoudens, die in een huis-aan-huis te verspreide brief (zie bijlage 1) werden uitgenodigd om online de enquête in te vullen. Twee weken later is bij alle woningen een herinneringsbrief in de brievenbus gedaan (zie bijlage 2).

Domein	Aantal huishoudens	Aantal benaderde huishoudens	Aantal ontvangen volledig ingevulde enquêtes	Responsie
De Burcht	32	32	10	31,3 %
De Kersentuin	93	93	19	20,4 %
De Waterkamer	158	158	22	13,9 %
De Leidsche Tuin	41	41	11	26,8 %
Stadstuin	760	760	67	8,8 %
Totaal	1084	1084	129	20,2 %

Tabel 10: Responsie enquêtes

Geprobeerd is om de respons zo hoog mogelijk te krijgen door, waar mogelijk, bewoners persoonlijk aan te spreken. Daarnaast werd de respondent een uittreksel van de resultaten beloofd, indien deze wens bestond. De verspreiding van de uitnodigingen vond plaats in maart en april 2011. Dit heeft geleid tot een respons van 20,2%. In tabel 10 is te zien hoeveel enquêtes er per woondomein zijn ingevuld, en wat daarmee de respons was. Volgens Saunders et al. (2008: 204) is het gemiddelde responspercentage, wanneer de enquête anoniem wordt verstuurd, tussen de 10 en 20 procent. Met een gemiddelde van 20,2 procent kan er dus gesproken worden van een geslaagde respons.

Deze respons zegt echter nog niets over de betrouwbaarheid van de resultaten. Betrouwbaarheid gaat over de stabiliteit van het onderzoeksresultaat. Een onderzoek is betrouwbaar, wanneer bij herhaling ervan nagenoeg dezelfde resultaten naar voren komen. Bij een respons van 20,2 procent kun je niet met zekerheid stellen dat bij een volgende meting dezelfde resultaten te verwachten zijn. De kans is namelijk groot dat andere mensen de enquête invullen en het is goed mogelijk dat deze een andere mening hebben. Bij het beschouwen van voorliggende resultaten moet dus in het achterhoofd worden gehouden dat het de uitkomsten zijn van slechts een klein deel van het totale aantal bewoners van privaat beheerde woondomeinen. Het is niet voor honderd procent zeker dat de uitkomsten representatief voor de gehele onderzoekspopulatie zijn.

De enquête is opgesteld met behulp van software die beschikbaar is op de website www.enqueteteam.com, waarmee het mogelijk is om een duidelijke, overzichtelijke enquête te maken. Er kon gekozen worden uit vele antwoordmogelijkheden (open, meerkeuzen, verschillende schalen enz.), ook bestond er de mogelijkheid van routing (waarbij in bepaalde gevallen irrelevante vragen konden worden overgeslagen) en bovendien bood de software op grafisch gebied veel mogelijkheden. In bijlage 3 is een uitdraai van de vragenlijst opgenomen.

Met behulp van SPSS zijn vervolgens de antwoorden van de enquêtes verwerkt. Er is hierbij gebruik gemaakt van functie "*descriptive statistics*" om te bepalen in welke mate de bindingen voor komen. Deze functie is gekozen omdat in dit geval sprake is van beschrijvende statistiek. Er wordt een inventarisatie gedaan, waarbij onder andere onderzocht wordt hoe vaak een bepaald verschijnsel optreedt, maar er worden geen uitspraken over verbanden gedaan.

6.2 Functionele binding

Uit de manier waarop bewoners voorzieningen gebruiken is veel af te leiden over hun ruimtelijke oriëntatie en daarmee hun territoriale binding. Ieder huishouden maakt in bepaalde mate gebruik van winkels, cafés, sportscholen en dergelijke, waarbij sommige bewoners sterk op hun wijk gericht zijn en anderen juist veel gebruik maken van voorzieningen buiten de wijk.

In de enquêtes is in een aantal vragen impliciet gevraagd naar de functionele binding van de respondent met de Vinex-wijk, namelijk:

- Locatie dagelijkse boodschappen
- Locatie winkelen shoppen
- Locatie theaterbezoek/film
- Locatie uit eten gaan
- Locatie cafébezoek
- Locatie sportvereniging
- Een huisarts behoor je in de eigen wijk te kunnen bezoeken
- Of ik in de wijk mijn dagelijkse boodschappen kan halen maakt mij niet zoveel uit

Op de vragen over de plek waar men van een bepaalde voorziening gebruik maakt, kon men verschillende antwoorden geven. Deze antwoorden hebben de volgende scores meegekregen:

Ja, in de Vinex-wijk	=	1,00
Ja, in de stad (Utrecht, Apeldoorn, Amersfoort)	=	0,75
Ja, in de regio	=	0,5
Ja, elders	=	0,5

Wanneer op een vraag met “Nee” werd geantwoord is er geen score gegeven en is deze vraag niet meegenomen in het gemiddelde. Met deze scores kon een gemiddelde totaalscore voor functionele binding van 0 t/m 1 verkregen worden. Op de laatste twee vragen kreeg men een score van 1 toegekend wanneer men deze met “eens” en “helemaal eens” beantwoordde.

De scores zijn vervolgens opgedeeld in 3 verschillende groepen: 0,00 t/m 0,33 (weinig), 0,34 t/m 0,67 (gemiddeld) en 0,68 t/m 1,00 (veel).

Lupi maakt in haar onderzoek een onderscheid tussen huishoudens met en zonder kinderen. De hypothese is namelijk dat huishoudens met kinderen sterker op de eigen woonwijk betrokken zijn dan kinderloze huishoudens. Volgens diverse onderzoeken zijn kinderen van direct invloed op de binding in de buurt, want ze vormen vaak de aanleiding van burenccontacten en uit studies blijkt dat ze een grote invloed hebben op buurtgebruik en betrokkenheid (Lupi, 2007: 19). Om deze reden is ook in deze analyse het onderscheid gemaakt tussen huishoudens met en zonder kinderen.

	Weinig	Gemiddeld	Veel	Totaal
De Burcht	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	50,0	50,0	100,0
huishoudens zonder kinderen	50,0	50,0	0,0	100,0
De Kersentuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	33,3	66,7	100,0
huishoudens zonder kinderen	0,0	0,0	100,0	100,0
De Waterkamer	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	87,5	12,5	100,0
huishoudens zonder kinderen	0,0	33,3	66,7	100,0
De Leidsche Tuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	0,0	100,0	100,0
huishoudens zonder kinderen	0,0	80,0	20,0	100,0
Stadstuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	73,3	26,7	100,0
huishoudens zonder kinderen	5,3	71,1	23,7	100,0
Gemiddeld	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	48,8	51,8	100
huishoudens zonder kinderen	11,0	46,9	42,1	100

Tabel 11: Functionele binding

Bovenstaande tabel geeft een overzicht van de functionele binding in de vijf private woondomeinen. De meeste bewoners geven aan veel binding hebben met de Vinex-wijk waarin het woondomein gelegen is. Voor huishoudens zonder kinderen geldt, zoals uit de theorie was te verwachten, dat ze gemiddeld iets minder functionele binding hebben. Van alle onderzochte woondomeinen hebben bewoners uit De Kersentuin en De Leidsche Tuin de meeste functionele binding met de wijk. Deze domeinen liggen niet in dezelfde wijk, maar maken wel beide onderdeel uit van de Vinex-locatie Leidsche Rijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat in de wijken in de Leidsche Rijn veel voorzieningen zijn te vinden.

6.3 Sociale binding

Wanneer over sociale cohesie en buurtbinding gesproken wordt, heeft men het doorgaans over de sociale contacten van mensen: van een praatje over de schutting, het elkaar groeten op straat tot het drinken van een kopje koffie.

In de enquête is in 27 vragen/stellingen aan de respondent gevraagd of hij/zij zich in sociaal opzicht gebonden voelt met het woondomein.

- Heeft u of uw eventuele partner familie wonen in het privaat beheerde woondomein?
- Heeft u of uw eventuele partner familie wonen in de rest van de wijk?
- Heeft u of uw eventuele partner vrienden wonen in het privaat beheerde woondomein?
- Heeft u of uw eventuele partner vrienden wonen in de rest van de wijk?
- Ik maak regelmatig een praatje met buurtgenoten
- Ik ken veel buurtgenoten van gezicht
- Mijn buurtgenoten groet ik
- Met sommige buurtgenoten drink ik wel eens een borrel
- Voor een (kinder-)feestje nodig ik vaak ook enkele buurtgenoten uit
- Ik sport wel eens met (een van) mijn buurtgenoten
- Met (een van) mijn buurtgenoten beoefen ik dezelfde hobby
- Kinderen uit de buurt komen bij mij over de vloer
- Boodschappen gedaan voor burens
- Huisdieren verzorgd voor burens
- Geholpen bij autopech
- Vervoer geboden aan burens
- Geholpen bij het klussen
- Op buurkinderen passen
- Meehelpen met buurtbarbecue/- borrel
- (Licht) verzorgende taken bij ziekte van burens
- Geholpen bij computerproblemen van burens
- Auto uitgeleend aan burens
- De planten water gegeven bij burens
- De huissleutel in bewaring gehad van burens
- Regelmatig contact met de bewoners in het privaat beheerde woondomein
- Regelmatig contact met de bewoners in de rest van de wijk

Bij elk positief antwoord, dat wil zeggen een antwoord dat bijdraagt aan de sociale binding, is de score 1 toegekend. Hieruit voortvloeiend is het daarmee mogelijk dat een bewoner zich weinig betrokken voelt (score 0 t/m 8), gemiddeld betrokken voelt (score 9 t/m 17) of veel betrokken voelt (score 18 t/m 27).

	Weinig	Gemiddeld	Veel	Totaal
De Burcht	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0	75,0	25,0	100
huishoudens zonder kinderen	0	100,0	0	100
De Kersentuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0	55,6%	44,4	100
huishoudens zonder kinderen	0	0	100,0	100
De Waterkamer	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	37,5	50,0	12,5	100
huishoudens zonder kinderen	66,7	33,3	0	100
De Leidsche Tuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0	100,0	0	100
huishoudens zonder kinderen	40,0	60,0	0	100
Stadstuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	26,7	60,0	13,3	100
huishoudens zonder kinderen	57,9	42,1	0	100
Gemiddeld	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	12,8	68,1	19,1	100
huishoudens zonder kinderen	32,9	47,1	20,0	100

Tabel 12: Sociale binding

Bovenstaande tabel geeft een overzicht van de sociale binding in de vijf privaat beheerde woondomeinen. Gemiddeld gezien hebben huishoudens met kinderen wederom weer wat meer binding dan huishoudens zonder kinderen, een uitkomst die volgens de theorie te verwachten was. Opvallend is dat De Kersentuin er bovenuit springt. Dit is waarschijnlijk te verklaren door het feit dat dit woondomein ontwikkeld is door de bewoners zelf.

6.4 Politieke binding

Bij politieke binding draait het om controle en verantwoordelijkheid. Naast sociale contacten gelden ze als de basis voor een buurtgemeenschap en participatie wordt dan ook vaak als de graadmeter van een buurt gebruikt. Politieke binding heeft zowel een zichtbare, actieve, als een latente, meer passieve kant. Collectieve actie wordt vaak pas ondernomen als daar een zeer goede reden voor is (Lupi, 2007: 190).

In de enquête is aan de hand van onderstaande vragen/uitspraken geïnventariseerd in hoeverre er sprake is van politieke binding in de woondomeinen:

- Hinder ondervonden en actie ondernomen hondenpoep
- Hinder ondervonden en actie ondernomen zwerfvuil
- Hinder ondervonden en actie ondernomen te hard rijden
- Hinder ondervonden en actie ondernomen geluidsoverlast
- Hinder ondervonden en actie ondernomen woninginbraak
- Hinder ondervonden en actie ondernomen fietsendiefstal
- Hinder ondervonden en actie ondernomen overlast jongeren
- Hinder ondervonden en actie ondernomen vandalisme
- Hinder ondervonden en actie ondernomen slecht onderhouden groen
- Wanneer ik overlast ervaar, kan ik mensen uit het privaat beheerde woondomein erop aanspreken
- Het privaat beheerde woondomein is het waard om beschermd te worden

Bij de hindervragen is alleen het antwoord „hinder ondervonden en actie ondernomen” meegeteld. Wanneer er wel actie werd ondernomen, is een score van 1 toegekend. Bij de stellingen tellen „helemaal mee eens” en „mee eens” als 1. Wanneer juist een ontkennend antwoord bijdraagt aan de politieke binding, geldt: „helemaal oneens” en „mee oneens” als 1.

Net als bij de voorgaande bindingen is bij de politieke binding de uitkomst gecategoriseerd in drie groepen: weinig -, gemiddeld-, en veel binding. Onderstaande tabel geeft hiervan een overzicht.

	Weinig	Gemiddeld	Veel	Totaal
De Burcht	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	25,0	25,0	50,0	100,0
huishoudens zonder kinderen	0,0	50,0	50,0	100,0
De Kersentuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	0,0	11,1	88,9	100,0
huishoudens zonder kinderen	0,0	0,0	100,0	100,0
De Waterkamer	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	25,0	62,5	12,5	100,0
huishoudens zonder kinderen	50,0	50,0	0,0	100,0
De Leidsche Tuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	33,3	33,3	33,3	100,0
huishoudens zonder kinderen	20,0	80,0	0,0	100,0
Stadstuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	13,3	26,7	60,0	100,0
huishoudens zonder kinderen	31,6	36,8	31,6	100,0
Gemiddeld	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	19,3	31,7	49,0	100
huishoudens zonder kinderen	20,3	43,4	36,3	100

Tabel 13: Politieke binding naar huishoudenstype

Wat betreft politieke binding, verdeeld naar huishoudentype, scoort De Kersentuin wederom het beste. Opvallend is verder dat er in De Waterkamer juist sprake is van erg weinig politieke binding. Ook bij de politieke binding geldt dat, gemiddeld genomen, huishoudens met kinderen zich meer verbonden voelen met het woondomein dat huishoudens zonder kinderen.

	Weinig	Gemiddeld	Veel	Totaal
De Burcht	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	16,7	33,3	50,0	100,0
huurwoning	*	*	*	*
De Kersentuin	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	0,0	0,0	100,0	100,0
huurwoning	0,0	100,0	0,0	100,0
De Waterkamer	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	25,0	66,7	8,3	100,0
huurwoning	100,0	0,0	0,0	100,0
De Leidsche Tuin	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	25,0	62,5	12,5	100,0
huurwoning	*	*	*	*
Stadstuin	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	26,7	33,3	40,0	100,0
huurwoning	25,0	37,5	37,5	100,0
Gemiddeld	(%)	(%)	(%)	(%)
koopwoning	18,7	39,2	42,1	100
huurwoning	41,7	45,8	12,5	100

Tabel 14: Politieke binding naar woningtype per woondomein

Bovenstaande tabel geeft de politieke binding, uitgesplitst naar huur- en koopwoningen weer. Hierbij moet worden opgemerkt dat De Burcht en De Leidsche Tuin beide louter bestaan uit koopwoningen. Voor het gemiddelde van de huurwoningen zijn deze domeinen buiten beschouwing gelaten.

Uit de tabel blijkt dat bewoners van koopwoningen meer politieke binding hebben dan mensen met een huurhuis. Deze uitkomst strookt daarmee met de theorie. Net als de hiervoor behandelde typen binding zijn er weer twee uitschieters: De Kersentuin in positief opzicht, De Waterkamer in negatief opzicht. In volgend hoofdstuk zal nader worden ingegaan op een mogelijke verklaring hiervoor.

6.5 Culturele binding

Identificeren de bewoners zich met het privaat beheerde woondomein en de overige bewoners ervan? Dat is de vraag waar het bij culturele binding om gaat. Passen buurt en burens in het verhaal dat bewoners van zichzelf willen vertellen? De woonomgeving geldt als identiteitsverlener: waar je woont weerspiegelt wie je bent. En zo gebeurt het dat gelijkgestemden elkaar opzoeken, waarmee op deze manier er sprake is van ruimtelijke uitsortering.

In de enquête is aan de hand van onderstaande vragen en stellingen de culturele binding onder de bewoners gepeild:

- De mensen in deze buurt maken dat ik me thuis voel
- Ik voel me sterk verbonden met het privaat beheerde woondomein
- Mijn woning vind ik belangrijker dan de buurt
- Ouders kunnen kinderen hier met een gerust hart buiten laten spelen
- In het privaat beheerde woondomein heerst een dorpse sfeer.

Wanneer de respondenten op bovenstaande “mee eens” of “helemaal mee eens” hebben ingevuld (met uitzondering van “Mijn woning vind ik belangrijker dan de buurt”) is de score 1 toegekend. Wederom is de totaalscore ingedeeld in drie categorieën: weinig, gemiddeld en veel binding.

	Weinig	Gemiddeld	Veel	Totaal
De Burcht	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	50,0	25,0	25,0	100
huishoudens zonder kinderen	50,0	0,0	50,0	100
De Kersentuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	11,1	77,8	11,1	100
huishoudens zonder kinderen	0,0	100,0	0,0	100
De Waterkamer	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	75,0	25,0	0,0	100
huishoudens zonder kinderen	83,3	16,7	0,0	100
De Leidsche Tuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	66,7	33,3	0,0	100
huishoudens zonder kinderen	80,0	20,0	0,0	100
Stadstuin	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	80,0	20,0	0,0	100
huishoudens zonder kinderen	73,7	21,1	5,3	100
Gemiddeld	(%)	(%)	(%)	(%)
huishoudens met kinderen	56,6	36,2	7,2	100
huishoudens zonder kinderen	57,3	31,6	11,1	100

Tabel 15: Culturele binding

In tegenstelling tot de drie andere vormen van binding is er in de privaat beheerde woondomeinen maar in beperkte mate sprake van culturele binding. Alleen in De Burcht geeft een klein percentage van de bewoners aan zich duidelijk te identificeren met het domein. Vooral van de bewoners van De Kersentuin zou verwacht mogen verwacht dat ze zich erg verbonden voelen met het woondomein in cultureel opzicht, omdat deze door de bewoners is ontwikkeld vanuit een duidelijke duurzaamheids- en ecologische gedachte en omdat ze doelbewust zelf voor deze woonvorm hebben gekozen. Dit komt echter niet naar voren uit de resultaten van de enquête. Verder is opvallend dat er nauwelijks onderscheid is tussen huishouden met kinderen en huishoudens zonder kinderen.

6.6 Vergelijking met Vinex-wijk

In voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk zijn de uitkomsten van de vier dimensies van binding besproken. In onderstaande tabel zijn aan de linkerkant de gemiddelden van de uitkomsten per type binding opgenomen. Aan de rechterkant zijn de uitkomsten weergegeven van de vormen van cohesie zoals die voortkwamen uit het onderzoek van Lupi (2007).

	Privaat Beheerde Woondomeinen			Vinex-wijken		
	Weinig	Gemiddeld	Veel	Weinig	Gemiddeld	Veel
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Functionele binding						
huishoudens met kinderen	0,0	48,8	51,8	25,7	40,5	33,8
huishoudens zonder kinderen	11,0	46,9	42,1	29,7	44,0	26,3
Sociale binding						
huishoudens met kinderen	12,8	68,1	19,1	20,6	31,1	48,2
huishoudens zonder kinderen	32,9	47,1	20,0	49,7	31,3	19,0
Politieke binding						
huishoudens met kinderen	19,3	31,7	49,0	37,8	25,7	36,5
huishoudens zonder kinderen	20,3	43,4	36,3	48,7	27,6	23,7
koopwoning	18,7	39,2	42,1	38,6	26,7	34,7
huurwoning	41,7	45,8	12,5	53,0	17,7	29,3
Culturele binding						
huishoudens met kinderen	56,6	36,2	7,2	47,6	32,7	19,7
huishoudens zonder kinderen	57,3	31,6	11,1	50,0	35,0	15,0

Tabel 16: Vergelijking met Vinex-wijk

Uit de tabel blijkt dat de er zichtbare verschillen zijn tussen privaat beheerde woondomeinen en “normale” buurten in een Vinex-wijk. Een vergelijking tussen de kolommen van veel binding maakt duidelijk dat voor de functionele, sociale en politieke binding geldt dat in privaat beheerde woondomeinen meer binding met buurt en buurtbewoners bestaat. Dit gaat echter niet op voor de culturele binding, want op dit aspect scoort de “normale” Vinex-buurt juist beter.

In dit onderzoek is de invloed van het wonen in privaat beheerde woondomeinen op de sociale cohesie onder de loep genomen. Uit bovenstaande tabel blijkt dat de sociale cohesie sterker is in de woondomeinen dan in “normale” buurten. Met deze gegevens alleen kan echter niet met honderd procent zekerheid worden gesteld dat enkel het privaat beheerde aspect zorgt voor meer sociale cohesie. Het zou wellicht zo kunnen zijn dat juist mensen met goede sociaal-contactuele eigenschappen ervoor kiezen om in een dergelijk woondomein te gaan wonen. In de enquête is gevraagd wat de twee belangrijkste redenen waren om in het domein te gaan wonen. Hieruit bleek dat slechts een heel klein deel dat deed vanuit sociaal oogpunt. Voor de meeste mensen waren andere aspecten van belang, bijvoorbeeld de locatie of het huis zelf. Met andere woorden: op basis van de antwoorden van de respondenten kan worden gesteld dat het overgrote deel van de bewoners niet vanuit sociaal oogpunt in het privaat beheerde woondomein is gaan wonen.

7. Concluderend

Het eerste deel van dit slothoofdstuk zal bestaan uit een kort overzicht van de voorgaande zes hoofdstukken en de conclusies van het onderzoek. Het tweede en derde deel omvatten de aanbevelingen die aan de hand van het onderzoek kunnen worden gedaan en een kritische reflectie op de werkzaamheden en bevindingen die gedurende het project zijn verricht.

7.1 Conclusies

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in hoeverre privaat beheerde woondomeinen een bijdrage leveren aan de sociale cohesie op wijkniveau. Deze doelstelling is bereikt door de sociale cohesie onder bewoners van een vijftal, in Vinex-wijken gelegen, privaat beheerde woondomeinen te vergelijken met de sociale cohesie van de rest van de wijkbewoners. De bijbehorende vraagstelling luidde:

In hoeverre beïnvloedt het aspect privaat beheer van een woondomein de mate van sociale cohesie onder bewoners?

Om tot een antwoord op deze hoofdvraag te komen, zullen eerst de vier deelvragen beantwoord worden.

1. *In welke maatschappelijke context kan de populariteit van privaat beheerde woondomeinen in Nederland worden verklaard?*

In hoofdstuk 2 werd op basis van een literatuurstudie duidelijk dat privaat beheerde woondomeinen in Nederland worden ontwikkeld vanuit de behoefte die bij bewoners bestaat om in een buurt te wonen waarin overzichtelijkheid, voorspelbaarheid en geborgenheid geboden wordt. Mensen wensen een woonomgeving met een herkenbaar karakter, waarin ze een zekere mate van controle kunnen uitoefenen op hun directe woonomgeving. Privaat beheerde woondomeinen voorzien in deze behoeften.

2. *Op welke wijze wordt het privaat beheerde aspect van het woondomein gemeten?*

Het analysekader, waarmee het privaat beheerde aspect van de woondomeinen gemeten is, betreft toetsing aan drie aspecten: organisatie, juridische opzet en financiën.

3. *Welke rol speelt de buurt vandaag de dag binnen het containerbegrip sociale cohesie?*

Hoewel de functie van de buurt de laatste jaren aan het veranderen is, vervult deze nog steeds een belangrijke rol in de sociale cohesie. Hiervoor zijn een aantal redenen te noemen: er bevinden zich nog steeds mensen in een achterstandspositie die om diverse redenen minder mobiel zijn en daarmee minder eenvoudig in een andere buurt kunnen komen, gezinnen met tweeverdieners zijn vanwege tijdgebrek meer gebonden aan de buurt, woonomgeving is een soort statussymbool geworden en als laatste biedt de toenemende globalisering ook een tegenreactie op: zaken als veiligheid en identiteit worden steeds belangrijker.

4. *Uit welke aspecten bestaat (wijkgebonden) sociale cohesie en hoe wordt dit gemeten?*

Om de sociale cohesie te kunnen meten is in hoofdstuk 3 uitgelegd dat gebruik is gemaakt van de theorie van Lupi (2007). Naar haar voorbeeld is, om een uitspraak te kunnen doen over wijkgebonden sociale cohesie, het begrip territoriale binding gehanteerd. Sociale cohesie zegt namelijk iets over een groep mensen, zodat het begrip binding nodig is om het te meten. Binding valt uiteen in vier verschillende dimensies:

- Functionele binding
- Sociale binding
- Politieke binding
- Culturele binding

Voor functionele binding geldt de vraag waar de dagelijkse activiteiten in termen van voorzieningengebruik plaats. Maken bewoners gebruik van voorzieningen in de buurt en/of gaan ze verderop? Sociale binding meet de contacten die bewoners hebben, met buurtgenoten, maar ook met mensen in de rest van de wijk. Deze twee vormen van territoriale binding zijn gemeten aan de hand van het tijd-ruimtelijk gedrag van bewoners. Het gaat om de feitelijke informatie over de dagelijkse activiteitenpatronen. Bij de derde vorm, de politieke binding, verschuift het perspectief van gedrag naar ervaringen en opvattingen. Het gaat hier over overlast en daar tegenover de organisatiegraad en actiebereidheid. Hierbij is een onderscheid te maken tussen een daadwerkelijk optreden en de verwachting over toekomstig optreden. De culturele binding, die van identificatie met de woonplek, gaat niet over tijd-ruimtelijk gedrag, maar over de wijze waarop bewoners hun woonplek in het verhaal over zichzelf verwerken. In hoeverre identificeren bewoners zich met hun woonplaats en de fysieke en sociale omgeving die hun buurt kenmerkt.

In hoofdstuk 5 worden vijf casussen besproken. Het betreft vijf privaat beheerde woondomeinen die ontwikkeld zijn in het kader van de Vinex-operatie. Om inzichtelijk te maken op welke wijze het private beheer plaatsvindt, is geanalyseerd op welke wijze de domeinen in organisatorisch, juridisch en financieel opzicht opereren. Hier kwam uit naar voren dat één van de woondomeinen is ontwikkeld op initiatief van de bewoners, namelijk De Kersentuin in de wijk Parkwijk (Utrecht). De andere vier woondomeinen zijn door een projectontwikkelaar gerealiseerd, waarna de woningen verkocht of verhuurd werden aan woningzoekenden. Verder werd duidelijk dat in twee van de vijf gevallen het onderhoud door de bewoners zelf werd gepleegd, te weten De Burcht en De Kersentuin, waar in de andere woondomeinen het beheer werd uitbesteed.

In hoofdstuk 6 zijn de uitkomsten van de uitgezette enquêtes gepresenteerd. Aan de hand van de resultaten van deze enquêtes, aangevuld met statistische gegevens uit het onderzoek van Lupi (2007), werd duidelijk hoe de vijf verschillende privaat beheerde woondomeinen op de vier verschillende dimensies scoren. Vergeleken met “gewone” buurten uit Vinex-wijken blijkt dat privaat beheerde

woondomeinen voor drie van de vier typen bindingen beter scoren, te weten functionele, politieke en sociale binding. Op één aspect scoorden de domeinen juist slechter: de culturele binding.

Wanneer de resultaten nader onder de loep worden genomen is te zien dat er verschillen tussen de woondomeinen bestaan. Eén domein steekt er op alle punten bovenuit: De Kersentuin, gelegen in de wijk Parkwijk, te Utrecht. Kenmerkend aan dit domein is dat deze ontwikkeld is op initiatief van de toekomstige bewoners. In de ontwerpfase is gekozen het complex op te zetten vanuit een bewuste duurzaamheids- en ecologische gedachte. Het lijkt er sterk op dat dit aspect als een verbindende factor werkt.

Een ander kenmerkend aspect van privaat beheer is het onderhoud aan de gemeenschappelijke buitenruimte, dat in eigen beheer wordt gedaan of wordt uitbesteed aan derden. In De Burcht en in De Kersentuin wordt het onderhoud door de bewoners zelf gepleegd. Logischerwijs zou dit de sociale cohesie kunnen bevorderen, maar dat is niet met zekerheid uit het onderzoek af te leiden. Zoals gezegd heerst er in De Kersentuin een sterke sociale cohesie, maar in De Burcht is de binding onder bewoners gemiddeld niet groter dan in de rest van de domeinen.

Verder is opvallend dat over de gehele linie De Waterkamer het slechtst scoort. Wat hiervoor de reden is, is niet direct te zeggen. Mogelijk zou dit kunnen liggen aan de stedenbouwkundige opzet van het domein, waarin een groot deel van de woningen met de achterzijde aan de gemeenschappelijke binnenplaats grenst en op deze manier niet een directe fysieke binding met de gemeenschappelijke ruimte heeft. Dit gegeven is echter niet in het onderzoek meegenomen.

De algehele samenvattende conclusie luidt dat huisvesting in een privaat beheerd woondomein leidt tot een grotere sociale cohesie onder bewoners. Daarnaast kan op basis van dit onderzoek gesteld worden dat het betrekken van toekomstige bewoners bij de ontwikkeling van het domein de sociale cohesie nog eens extra versterkt.

7.2 Aanbevelingen

Sociale cohesie is vaak een speerpunt in de politieke discussie. Wanneer de bevordering van de sociale cohesie tot agendapunt wordt geconcretiseerd, doen gemeenten en rijksoverheid er goed aan om het ontwikkelen van privaat beheerde woondomeinen aan te moedigen. Hierbij dient wel in het achterhoofd te worden gehouden dat sociale cohesie zich op meer schaalniveaus dan alleen dat van de buurt afspeelt. Wonen in een privaat beheerde woondomein versterkt de sociale cohesie daarmee slechts op kleine schaal, doorgaans enkel op het niveau van het domein. Nog beter dan het bevorderen van de ontwikkeling van privaat beheerde woondomeinen, is het aanmoedigen van toekomstige bewoners tot meedenken bij de ontwikkeling hiervan.

Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is het verder verdiepen in het aspect culturele binding. Het is opvallend dat deze slechter scoort in vergelijking tot de andere dimensies van cohesie en strookt niet met de verwachting. Bij een dergelijk vervolgonderzoek wordt aangeraden om gebruik te maken van een kwalitatieve onderzoekswijze, zoals het interviewen van bewoners, waarmee wellicht verklaring kunnen worden gevonden bij de, in het geval van dit onderzoek, veelal beschrijvende onderzoeksresultaten.

7.3 Kritische reflectie

In de voorgaande zes hoofdstukken is reeds verschillende keren stilgestaan bij de tekortkomingen van dit onderzoek. Los van deze onvolkomenheden zijn er nog enkele punten van kritiek.

In dit onderzoek is een vergelijking gemaakt tussen de wijken in Lupi's onderzoek en de zelf geselecteerde woondomeinen. Aangezien dit niet exact dezelfde locaties zijn, is een vergelijking niet helemaal eerlijk.

Er zijn slechts vijf casussen onderzocht. Daarmee zijn de resultaten niet direct algemeen geldend voor alle privaat beheerde woondomeinen in Nederland. Vervolgonderzoek zou moeten uitwijzen of deze resultaten ook voor andere woondomeinen gelden, ook voor privaat beheerde woondomeinen buiten Vinex-wijken.

Literatuurlijst

- Aalbers, M. (2001). *The double function of the gate. Social inclusion and exclusion in gated communities and security zones*. Amsterdam: Eurex paper.
- Aalbers, M. (2005). Gated Communities. Opvattingen en misvattingen. *Geografie*, 14(7), 36-39.
- Berkman, L. & Glass, T. (2000). *Social integration, social networks, social support and health*. New York: Oxford Press.
- Blakely, E. & Snyder, M. (1997). *Fortress America*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Bolt, G. & Torrance, M. (2005). *Stedelijke herstructureren en sociale cohesie*. Utrecht: Nethur.
- Caldeira, T. (1996). Building up walls. The new pattern of spatial segregation in Sao Paulo. *International Social Science Journal*, 147, 55-66.
- Caldeira, T. (1998). Fortified enclaves. The new urban segregation. *Cities and citizenship, Duke University Press*, 14-138.
- Castells, M. (1993). European cities, the informational society, and the global economy. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84 (4), 247 -257.
- Cammen, H. van der & Klerk, L. de (2003). *Ruimtelijke Ordening. Van grachtengordel tot VINEX-wijk*. Utrecht: Het Spectrum.
- Dijkstra, J. (1993). *De hofjes van Nederland*. Alphen aan de Rijn: Atrium.
- Dingman, K. (1997). *Senior en stad. De betekenis van de stedelijke woonmilieus voor de sociale netwerken van minder draagkrachtige ouderen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Donkers, H. (2004). *Wonen in een hekwerkwijk in Zuid Afrika*. *Geografie* 2004, 13 (2).
- Donkers, H. (2005). De opmars van privaat beheerde woondomeinen in Nederland. *Geografie*, 14 (8), 28-29.
- Duivesteijn, J. et al. (1998). *Wonen in 't slop, particuliere arbeidshofjes in Den Haag*. Den Haag: Ruward.
- Gemeente Apeldoorn (2005). Vereniging van wijk eigenaren De Waterkamer. Samen voor een betere buurt. *Apeldoorn werkt aan duurzaamheid*, 1-2.
- Grant, J. (2004). Types of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31, 913 – 930.
- Hamers, D., Nabielek, K., Schluchter, S. & Middelkoop, M. van (2007). *Afgeschermdde woondomeinen in Nederland*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/RPB.
- Hart, J. de, Knol, F., Maas-De Waal, C., Roes, T. (2002). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: SCP.
- Hof, J. van den (2006). *PPS in de polder. De betekenis van publiekprivate samenwerking voor de borging van de duurzame kwaliteit op Vinex-locaties*. Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.
- Horst, H. van der, Kleinhans, R. & Ouweland, A. (2002). *Wij en zij. Een Vlaardingse wijk in verandering*. Delft: DUP Satellite.
- Karsten, L. & Kempen, E. van (2001). Middenklassegezinnen in herstructureringswijken. *B en M: Tijdschrift voor beleid en maatschappij*, 28, 8-29.

- Karsten, L. & Blom, S. (2002). Kind en carrière in de stad. *Rooilijn*, 35 (2), 86-91.
- Kearns, A. & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies*, 2000, 37, 995-1017.
- Kruijthoff, H. (1993). *Residential environment and households in the Randstad*. Delft: University Press.
- Landman, K. (2000). *An overview of enclosed neighbourhoods in South Africa*, CSIR Building and Construction Technology.
- Landman, K. (2002). *Gated Communities in Brazil and South Africa: Comparative perspectives*. CSIR Building and Construction Technology.
- Landman, K. (2003). *Gated communities in South Africa: a national survey*. CSIR Building and Construction Technology.
- Landman, K. (2004). *Gated communities comparative cross case study document*. CSIR Building and Construction Technology.
- Lohof, S. & Reijndorp, A. (red.) met bijdragen van Needham, B. & Van Velten, A. (2006). *Privéterrein. Privaat beheerde woondomeinen in Nederland*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Luijten, A. (2006). Vinex, uitleglocaties, beleid. *NAW magazine*, 22, 44-49.
- Lupi, T. & Musterd, S. (2004). *The Suburban „Community Question‘*. Department of Geography, Planning and International Development Studies, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Lupi, T., Stigter-Speksnijder, M. de, Karsten, L., Musterd, S. & Deben, L. (2007), *Leven in de buurt. Territoriale binding in drie Vinexwijken*. Amsterdam: Aksant.
- Marissing, E. van (2008). *Buurtten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland*. Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht.
- McKenzie, E. (1994). *Privatopia. Homeowners associations and the rise of residential private government*. New Haven/Londen: Yale University Press.
- Ministerie van VROM (2000). *Nota Mensen, Wensen, Wonen. Wonen in de 21e eeuw* (samenvatting).
- Ministerie van VROM, LNV, VenW en EZ (2004). *Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling* (samenvatting).
- Needham, B. & Kam, G. de (2003). *Een hele opgave: over sociale cohesie als motief bij stedelijke Herstructurering*. Utrecht: DGW/NETHUR Partnership.
- Oude Groeniger, B. (2006). *Een opkomst van gated communities in Nederland? Een analyse naar de maatschappelijke context waarin gated communities hun bestaan vinden*. Bachelorscriptie geschreven aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
- Pasmans, S. (2008). *Afgeschermd woondomeinen, gewerd of gestimuleerd? Een onderzoek naar de houding van gemeenten ten opzichte van afgeschermd woondomeinen*. Bachelorscriptie geschreven aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
- Patriota, C. (2003). *Gates and open spaces: New arrangements in Brazil*. Glasgow, England: ESRC Centre for Neighbourhood Research.
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

- Schnabel, P., Bijl, R., & Hart, J. de (2008). *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie*. Den Haag: SCP.
- Townshend, I. (2002). Age-segregated and gated retirement communities in the third age: the differential contribution of place - community to self-actualization. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 29, 371 – 396.
- Vennix, J. (2005). *Theorie en praktijk van empirisch onderzoek*. Essex: Pearson Custom Publishing.
- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Uitgeverij Lemma.
- Vlaanderen, E. (2009). *Is geluk maakbaar? Een onderzoek naar de invloed van de woonomgeving op het geluksgevoel*. Masterscriptie geschreven aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
- Vocht, A. de (2005). *Basishandboek SPSS 13 voor Windows*. Utrecht: Bijleveld Press.
- Wijs-Mulkens, E. de (1999). *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele elite*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Internetbronnen

- Architectenweb (2003). Homepage Architectenweb ->. Vinddatum: 16-05-2011
<http://www.architectenweb.nl/aweb/projects/project.asp?PID=3038>
- Funda (n.d.). Homepage Funda. Vinddatum: 16-08-2011, www.funda.nl
- De Kersentuin (n.d.). Homepage bewonersvereniging De Kersentuin. Vinddatum: 16-05-2011,
www.kersentuin.nl
- Park Bloeyendaal (n.d.). Homepage Park Bloeyendaal. Vinddatum: 22-03-2011,
www.parkbloeyendaal.nl
- Willems, M. (2011). Vinexwijken dreigen achterstandsbuurten te worden. NRC. Vinddatum: 16-08-2011,
 op <http://www.nrc.nl/nieuws/2011/02/21/vinexwijken-dreigen-achterstandsbuurten-te-worden/>

Bijlage 1: Uitnodiging enquête

Beste bewoner van (*naam woondomein*),

Net als u gaan tegenwoordig steeds meer mensen, bewust of onbewust, wonen in een buurt waarbij de openbare ruimte in eigendom en/of beheer van de bewoners zelf is.

In het kader van mijn afstuderen doe ik onderzoek naar de binding die deze mensen met hun buurt en hun buurtbewoners hebben. Hierbij richt ik me op een aantal locaties, waarvan (*naam woondomein*) er één is.

Ik zou u willen uitnodigen om een aantal vragen over dit onderwerp op internet te beantwoorden. Dit zal ongeveer 15 minuten tijd kosten en gebeurt volledig anoniem. Via (www.woondomein.tk) komt u direct terecht bij de enquête.

Met uw hulp kan ik inzicht krijgen in het verschil in buurtbinding tussen uw buurt en buurten zonder gezamenlijk grondeigendom. Als u geïnteresseerd bent in de uitkomsten van het onderzoek kan dat in de enquête aangegeven worden en zal ik u na afronding een samenvatting van de resultaten sturen.

Voor vragen over de enquête of mijn onderzoek kunt u mij mailen op onderstaand adres. Alvast bedankt voor uw medewerking!

Sjoerd van den Bosch

Student Planologie
Radboud Universiteit Nijmegen
a.s.vandenbosch@student.ru.nl

Bijlage 2: Uitnodiging enquête (herinnering)

Beste bewoner van (*naam woondomein*),

Net als u gaan tegenwoordig steeds meer mensen, bewust of onbewust, wonen in een buurt waarbij de openbare ruimte in eigendom van de bewoners zelf is.

In het kader van mijn afstuderen doe ik **onderzoek naar de binding die deze mensen met hun buurt en hun buurtbewoners hebben**. Hierbij richt ik me op een aantal locaties, waarvan (*naam woondomein*) er één is.

Twee weken geleden heb ik bij u een brief in de brievenbus gestopt waarin ik u uitnodig om online enkele vragen over dit onderwerp te beantwoorden. Als u dit al gedaan heeft wil ik u daarvoor hartelijk danken en kunt u deze brief als niet ontvangen beschouwen. Wanneer u de vragenlijst nog niet heeft ingevuld wil ik u alsnog uitnodigen om dit te doen. Immers: hoe meer ingevulde enquêtes, hoe betrouwbaarder de uitkomsten van mijn onderzoek zullen zijn! U zou mij hier ontzettend mee helpen. Via (www.woondomein.tk) komt u direct terecht bij de enquête. Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 15 minuten tijd kosten en gebeurt volledig anoniem.

Met uw hulp kan ik inzicht krijgen in het verschil in buurtbinding tussen uw buurt en buurten zonder gezamenlijk grondeigendom. Als u geïnteresseerd bent in de uitkomsten van het onderzoek kan dat in de enquête aangegeven worden en zal ik u na afronding een samenvatting van de resultaten sturen.

Voor vragen over de enquête of mijn onderzoek kunt u mij mailen op onderstaand adres. Alvast bedankt voor uw medewerking!

Sjoerd van den Bosch

Student Planologie
Radboud Universiteit Nijmegen
a.s.vandenbosch@student.ru.nl

Bijlage 3: Enquête buurtbinding

In deze bijlage is de enquête opgenomen die is gehouden onder de bewoners van De Waterkamer, gelegen in de wijk Osseveld in Apeldoorn. In de enquêtes voor de andere woondomeinen zijn precies dezelfde vragen gesteld, maar is uiteraard de benaming van de woondomeinen/wijken/steden etc. anders geweest.

De Waterkamer - Osseveld

Enquête buurtbinding

Beste bewoner van De Waterkamer,

Hartelijk dank dat u deze enquête over binding in uw buurt wilt invullen. Het invullen zal ongeveer 15 minuten duren. Indien u vragen over deze enquête of mijn onderzoek heeft kunt mij e-mailen op onderstaand adres.

Sjoerd van den Bosch
Student Planologie
Radboud Universiteit Nijmegen
a.s.vandenbosch@student.ru.nl

Er zijn 80 vragen in deze vragenlijst

Algemeen

In deze vragenlijst wordt verschillende keren verwezen naar De Waterkamer. Hiermee wordt *niet* alleen de straat De Waterkamer bedoeld, maar het hele gebied waarvoor de Vereniging van Wijkeigenaren zorg draagt. De Waterkamer zoals bedoeld in deze enquête is in onderstaande luchtfoto omkaderd.

Luchtfoto: De Waterkamer

1 [AL01]Hoe is uw huishouden samengesteld?

*

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ alleenstaand, geen thuiswonende kinderen
- ☐ alleenstaand, wel thuiswonende kinderen
- ☐ samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen
- ☐ samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen
- ☐ Anders

2 [AL02]Wat is uw geslacht? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Vrouwelijk

- ☐ Mannelijk

3 [AL2.1] Wat is het geslacht van uw partner? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Vrouwelijk
- ☐ Mannelijk

4 [AL3] Wat is uw leeftijd? *

Vul uw antwoord hier in:

5 [AL3.1] Wat is de leeftijd van uw partner? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

6 [AL4] Wat is het geboorteland van: *

Vul uw antwoord(en) hier in

- uw moeder?
- uw vader?
- uzelf?

7 [AL4.1]

Wat is het geboorteland van: *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord(en) hier in

- de moeder van uw partner?

- de vader van uw partner?
- uw partner zelf?

8 [AL5]Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgerond? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ basisonderwijs
- ☐ MAVO, VBO, VMBO
- ☐ HAVO, MBO
- ☐ VWO
- ☐ HBO
- ☐ WO
- ☐ Anders

9 [AL5.1]Wat is de hoogste opleiding die uw partner heeft afgerond? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ basisonderwijs
- ☐ MAVO, VBO, VMBO
- ☐ HAVO, MBO
- ☐ VWO
- ☐ HBO
- ☐ WO
- ☐ Anders

10 [AL6]Hoeveel auto's zijn er in totaal in uw huishouden aanwezig? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3 of meer
- ☐ geen eigen autobezit

Waardering algemeen

11 [WA01]Met welk rapportcijfer waardeert u uw *woning*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5
- ☐ 6
- ☐ 7
- ☐ 8
- ☐ 9
- ☐ 10

12 [WA02]Met welk rapportcijfer waardeert u *De Waterkamer*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5
- ☐ 6
- ☐ 7
- ☐ 8
- ☐ 9
- ☐ 10

Woongeschiedenis en woonaspiratie

13 [WO01]In welke plaats heeft u tot uw achttiende levensjaar (het langst) gewoond? *

Vul uw antwoord hier in:

14 [WO01.1]In welke plaats heeft *uw partner* tot zijn/haar achttiende levensjaar (het langst) gewoond *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

15 [WO02]In welke plaats woonde u voordat u deze woning betrok?
Wanneer u hiervoor in Apeldoorn woonde, kunt u dan aangeven in welke buurt dit was? *

Vul uw antwoord hier in:

16 [WO02.1]In welke plaats woonde uw partner voordat hij/zij deze woning betrok?
Wanneer uw partner hiervoor in Apeldoorn woonde, kunt u dan aangeven in welke buurt dit was? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

17 [WO3]Hoeveel jaar woont u al in Apeldoorn? *

Vul uw antwoord hier in:

18 [WO03.1]Hoeveel jaar woont *uw partner* al in Apeldoorn? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

19 [WO04]In welk jaar heeft u deze woning betrokken? *

Vul uw antwoord hier in:

20 [WO04.1]In welk jaar heeft *uw partner* deze woning betrokken? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

21 [WO05]Is uw woning een koop- of huurwoning? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ koopwoning
- ☐ huurwoning

22 [WO06]Wat waren uw belangrijkste redenen om in De Burcht te gaan wonen? (noem maximaal twee redenen)

Vul uw antwoord hier in:

23 [WO07]Overweegt u binnen twee jaar te verhuizen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

24 [Wo07.1]Wat zijn de belangrijkste redenen dat u gaat verhuizen? (maximaal 2 redenen)

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '23 [WO07]' (Overweegt u binnen twee jaar te verhuizen?)

Vul uw antwoord hier in:

25 [WO08]Zou u deze woning ook hebben gekocht/gehuurd wanneer deze niet in De Waterkamer had gestaan?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Voorzieningen

In de volgende vragen wordt een aantal keer gesproken over de regio Apeldoorn. Hiermee worden de aangrenzende gemeenten van uw woonplaats bedoeld: Ermelo, Nunspeet, Epe, Barneveld, Voorst, Ede, Rozendaal, Arnhem en Brummen.

Ook wordt er gesproken over de wijk Osseveld. Hiertoe behoren Osseveld-West en Schoonlocht (Osseveld-Oost). De wijk Osseveld zoals bedoeld in deze enquête is in onderstaande luchtfoto omkaderd.

Luchtfoto: De wijk Osseveld

26 [Vo01]Waar doet u gewoonlijk uw boodschappen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

27 [Vo02]Gaet u regelmatig winkelen/shoppen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

28 [Vo02.1]Kunt u aangeven waar u dit gewoonlijk doet? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '27 [Vo02]' (Gaet u regelmatig winkelen/shoppen?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

29 [Vo03]Bezoekt u regelmatig het theater en/of gaat u regelmatig naar de film? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

30 [Vo03.1]Kunt u aangeven waar u dit gewoonlijk doet? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '29 [Vo03]' (Bezoekt u regelmatig het theater en/of gaat u regelmatig naar de film?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

31 [Vo04]Gaat u regelmatig uit eten? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

32 [Vo04.1]Kunt u aangeven waar u dit gewoonlijk doet? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '31 [Vo04]' (Gaat u regelmatig uit eten?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

33 [Vo05]Bezoekt u regelmatig een café? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

34 [Vo05.1]Kunt u aangeven waar u dit gewoonlijk doet? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '33 [Vo05]' (Bezoekt u regelmatig een café?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

35 [Vo06]Bent u lid van een sportvereniging? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

36 [Vo06.1]Kunt u aangeven waar deze vereniging bijeenkomt? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '35 [Vo06]' (Bent u lid van een sportvereniging?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

37 [Vo07]Bent u lid van een geloofsgemeenschap? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

38 [Vo07.1]Kunt u aangeven waar deze gemeenschap bijeenkomt? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '37 [Vo07]' (Bent u lid van een geloofsgemeenschap?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

39 [Vo08]Bent u lid van een muziekvereniging/koor? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

40 [Vo08.1]Kunt u aangeven waar deze vereniging bijeenkomt? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '39 [Vo08]' (Bent u lid van een muziekvereniging/koor?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

41 [Vo09]Bent u lid van een ander soort vereniging dan waar in de voorgaande paar vragen naar gevraagd is? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

42 [Vo09.1]Kunt u aangeven waar deze vereniging bijeenkomt? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '41 [Vo09]' (Bent u lid van een ander soort vereniging dan waar in de voorgaande paar vragen naar gevraagd is?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Osseveld
- ☐ Apeldoorn
- ☐ regio Apeldoorn
- ☐ elders

43 [Vo10]In welke plaats, en indien in Apeldoorn in welke buurt, bezoekt u uw huisarts? *

Vul uw antwoord hier in:

44 [Vo10.1]In welke plaats, en indien in Apeldoorn in welke buurt, bezoekt uw partner zijn/haar huisarts? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'samenwondend of gehuwd, wel thuiswonende kinderen ' of 'samenwondend of gehuwd, geen thuiswonende kinderen ' op vraag '1 [AL01]' (Hoe is uw huishouden samengesteld?)

Vul uw antwoord hier in:

45 [Vo11]Graag zou ik uw mening willen weten over onderstaande uitspraken. Wilt u het getal van uw keuze aanklikken?

Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens. *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

1 2 3 4 5

	1	2	3	4	5
Een speelgelegenheid voor kinderen maakt een wijk af	☐	☐	☐	☐	☐
Groen in de wijk vind ik onmisbaar	☐	☐	☐	☐	☐
Dat ik in mijn wijk mijn dagelijkse boodschappen kan halen vind ik belangrijk	☐	☐	☐	☐	☐
Een café in de wijk vind ik belangrijk	☐	☐	☐	☐	☐
Een huisarts hoor je in je eigen wijk te kunnen bezoeken	☐	☐	☐	☐	☐

Bij deze vraag geldt:

1 = helemaal mee eens

2 = mee eens

3 = neutraal

4 = oneens

5 = helemaal mee oneens

Met wijk wordt hier Osseveld bedoeld

Hinder en actie

Er volgen nu 11 zaken waarvan u mogelijk last heeft gehad in uw buurt.

Wilt u aangeven van welke zaken in De Waterkamer u (en uw eventuele partner) hinder heeft ondervonden? Als uw antwoord ja is, wilt u dan aangeven of u actie heeft ondernomen om dit te verhelpen?

46 [Hi01]Heeft u hinder ondervonden van *hondenpoep* in De Waterkamer? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

47 [Hi01.1]Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '46 [Hi01]' (Heeft u hinder ondervonden van hondenpoep in De Waterkamer?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

48 [Hi02]Heeft u hinder ondervonden van *zwerfvuil* in De Waterkamer? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

49 [Hi02.1]Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '48 [Hi02]' (Heeft u hinder ondervonden van zwerfvuil in De Waterkamer?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

50 [Hi03]Heeft u hinder ondervonden van *mensen die te hard rijden* in De Waterkamer? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

51 [Hi03.1]Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '50 [Hi03]' (Heeft u hinder ondervonden van mensen die te hard rijden in De Waterkamer?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

52 [Hi04] Heeft u hinder ondervonden van *geluidsoverlast* in De Waterkamer? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

53 [Hi04.1] Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '52 [Hi04]' (Heeft u hinder ondervonden van geluidsoverlast in De Waterkamer?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

54 [Hi05] Heeft u wel eens te maken gehad met *woninginbraak* in De Waterkamer? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

55 [Hi05.1] Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '54 [Hi05]' (Heeft u wel eens te maken gehad met woninginbraak in De Waterkamer?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

56 [Hi06] Heeft u in De Waterkamer wel eens te maken gehad met *fietsendiefstal*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

57 [Hi06.1] Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '56 [Hi06]' (Heeft u in De Waterkamer wel eens te maken gehad met fietsendiefstal?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja

- ☐ Nee

58 [Hi07] Heeft u in De Waterkamer hinder ondervonden van *overlast van jongeren*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

59 [Hi07.1] Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' of 'Ja' op vraag '58 [Hi07]' (Heeft u in De Waterkamer hinder ondervonden van overlast van jongeren?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

60 [Hi08] Heeft u in De Waterkamer wel eens te maken gehad met *vandalisme*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

61 [Hi08.1] Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '60 [Hi08]' (Heeft u in De Waterkamer wel eens te maken gehad met vandalisme?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

62 [Hi09] Heeft u in De Waterkamer vaak te maken met een *gebrek aan parkeerruimte*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

63 [Hi09.1] Heeft u hierbij actie ondernomen?

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '62 [Hi09]' (Heeft u in De Waterkamer vaak te maken met een gebrek aan parkeerruimte?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

64 [Hi10]Heeft u in De Waterkamer hinder ondervonden van *slecht onderhouden groen*? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

65 [Hi10.1]Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '64 [Hi10]' (Heeft u in De Waterkamer hinder ondervonden van slecht onderhouden groen?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

66 [Hi11]Heeft u in De Waterkamer last ondervonden van hinderlijke zaken, die in de voorgaande 10 vragen niet aan de orde zijn gekomen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

67 [Hi11.1]Kunt u aangeven om welke hinderlijk zaak/zaken het gaat? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' of 'Ja' op vraag '66 [Hi11]' (Heeft u in De Waterkamer last ondervonden van hinderlijke zaken, die in de voorgaande 10 vragen niet aan de orde zijn gekomen?)

Vul uw antwoord hier in:

68 [Hi11.2]Heeft u hierbij actie ondernomen? *

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '66 [Hi11]' (Heeft u in De Waterkamer last ondervonden van hinderlijke zaken, die in de voorgaande 10 vragen niet aan de orde zijn gekomen?)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

69 [Hi12]Graag zou ik uw mening willen weten over onderstaande uitspraken.

Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens.

Wilt u het getal van uw keuze aanklikken? *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	1	2	3	4	5
Bij eventuele hinder zal niemand in De Waterkamer actie ondernemen	☐	☐	☐	☐	☐
Wanneer ik overlast ervaar kan ik bewoners van De Waterkamer erop aanspreken	☐	☐	☐	☐	☐

Ouders kunnen hun kinderen met een gerust hart buiten laten spelen in De Waterkamer

De Waterkamer is het waard om beschermd te worden

Ik voel me verantwoordelijk voor De Waterkamer

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

- 1 = helemaal eens
- 2 = eens
- 3 = neutraal
- 4 = oneens
- 5 = helemaal oneens

Contacten en woonplaatsen anderen

Ter herinnering:

In de volgende vragen wordt een aantal keer gesproken over de regio Apeldoorn. Hiermee worden wederom de aangrenzende gemeenten van uw woonplaats bedoeld: Ermelo, Nunspeet, Epe, Barneveld, Voorst, Ede, Rozendaal, Arnhem en Brummen.

Ook wordt er gesproken over de wijk Osseveld. Hiertoe behoren wederom Osseveld-West en Schoonlocht (Osseveld-Oost). De wijk Osseveld zoals bedoeld in deze enquête is in onderstaande luchtfoto omkaderd.

Luchtfoto: De wijk Osseveld

70 [Co01]Heeft u of uw eventuele partner *familie* wonen... *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Weet niet	Nee
in De Waterkamer?	☐	☐	☐
in overig Osseveld?	☐	☐	☐
in Apeldoorn?	☐	☐	☐
in regio Apeldoorn?	☐	☐	☐
elders?	☐	☐	☐

71 [Co02]Heeft u of uw eventuele partner *vrienden* wonen... *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Weet niet	Nee
in De Waterkamer?	☐	☐	☐
in overig Osseveld?	☐	☐	☐
in Apeldoorn?	☐	☐	☐
in regio Apeldoorn?	☐	☐	☐
elders?	☐	☐	☐

72 [Co03]Waar wonen de meeste contacten van u en uw eventuele partner? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ in De Waterkamer
- ☐ in overig Osseveld
- ☐ in Apeldoorn
- ☐ in regio Apeldoorn
- ☐ elders

73 [Co04]Heeft u of uw eventuele partner *regelmatig* contact met de bewoners *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Weet niet	Nee
in De Waterkamer?	☐	☐	☐
in overig Osseveld?	☐	☐	☐

74 [Co05]Graag uw antwoord op onderstaande vragen: *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Weet niet	Nee
Ik maak regelmatig een praatje met buurtgenoten	☐	☐	☐
Ik ken veel bewoners van De Waterkamer van gezicht	☐	☐	☐
Mijn buurtgenoten groet ik	☐	☐	☐
Met sommige buurtgenoten drink ik wel eens een borrel of een kop koffie	☐	☐	☐
Voor een (kinder)feestje nodig ik vaak ook enkele buurtgenoten uit	☐	☐	☐
Ik sport wel eens met (één van) mijn buurtgenoten	☐	☐	☐
Met (één van) mijn buurtgenoten beoefen ik dezelfde hobby	☐	☐	☐
Kinderen uit de buurt komen bij mij over de vloer	☐	☐	☐

Met buurtgenoten worden de bewoners van De Waterkamer bedoeld

Hand- en spandiensten

75 [Ha01]Doet u (en/of uw eventuele partner) wel eens één van de onderstaande activiteiten met of voor (één van) de bewoners van De Waterkamer? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ boodschappen doen
- ☐ (tuin)gereedschap lenen
- ☐ huisdieren verzorgen
- ☐ helpen bij autopech
- ☐ vervoer bieden
- ☐ helpen met klussen
- ☐ op kinderen passen
- ☐ meehelpen met buurtbarbecue/-borrel
- ☐ (licht) verzorgende taken bij ziekte
- ☐ helpen bij computerproblemen
- ☐ auto uitlenen
- ☐ de planten water geven
- ☐ de huissleutel in bewaring hebben
- ☐ **geen activiteiten met/voor buurtgenoten gedaan**
- ☐ Anders:

76 [Ha02]Graag antwoord op de volgende vragen: *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Weet niet	Nee
Op mijn familie doe ik meer beroep dan op mijn buurtgenoten	☐	☐	☐
Buurtbewoners vraag ik makkelijk om hulp	☐	☐	☐
Ik help vrijwel alleen vrienden of familie	☐	☐	☐

Met buurtgenoten worden bewoners van De Waterkamer bedoeld.

Verbondenheid

77 [Ve01] Graag zou ik uw mening willen weten over onderstaande uitspraken.

Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens. Wilt u het getal van uw keuze aanklikken? *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	1	2	3	4	5
De mensen in De Waterkamer maken dat ik me thuis voel	☐	☐	☐	☐	☐
Ik voel me sterk verbonden met Osseveld	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind dat er in Osseveld een goede mix bestaat tussen autochtonen en allochtonen	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn woning vind ik belangrijker dan De Waterkamer	☐	☐	☐	☐	☐
In Osseveld heerst een dorpse sfeer	☐	☐	☐	☐	☐

- 1 = helemaal eens
- 2 = eens
- 3 = neutraal
- 4 = oneens
- 5 = helemaal oneens

Afsluiting

78 [Af01]

Bent u geïnteresseerd in de uitkomsten van dit onderzoek?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

• ☐ Ja

☐ Nee

79 [Af01.1] De samenvatting kan naar het volgende e-mail adres worden gestuurd:

Beantwoord deze vraag alleen als aan de volgende voorwaarden is voldaan:

° Is 'Ja' op vraag '78 [Af01]' (Bent u geïnteresseerd in de uitkomsten van dit onderzoek?)

Vul uw antwoord hier in:

80 [Af02]

Indien u nog opmerking over de enquête of het onderzoek heeft, dan kunt u die hieronder vermelden:

Vul uw antwoord hier in:

Dit was de laatste vraag van de vragenlijst.

01.01.1970 – 01:00

Verstuur uw vragenlijst

Bedankt voor uw deelname aan deze vragenlijst.